

Kemal Gözler
ANAYASA HUKUKUNA GİRİŞ

Birinci Baskı: Ağustos 2001. **İkinci Baskı:** Eylül 2002 (3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı ve 21.11.2001 tarih ve 4720 sayılı Anayasa değişikliklerine göre güncelleştirilmiştir). **Üçüncü Baskı:** Mart 2003 (27.12.2002 tarih ve 4777 sayılı Anayasa değişikliğine göre güncelleştirilmiş ve bazı bölümler ayrıca geliştirilmiştir). **Dördüncü Baskı:** Mart 2004 (Üçüncü baskının tıpkı basımıdır). **Beşinci Baskı:** Ekim 2004 (7.5.2004 tarih ve 5170 sayılı Anayasa değişikliğine göre güncelleştirilmiştir). **Altıncı Baskı:** Ekim 2005 (Güncelleştirilmiş ve düzeltilmiştir). **Yedinci Baskı:** Şubat 2006 (Güncelleştirilmiş ve düzeltilmiştir). **Sekizinci Baskı:** Nisan 2006 (Yedinci baskının tıpkı basımıdır). **Dokuzuncu Baskı:** Eylül 2006 (Güncelleştirilmiş ve düzeltilmiştir). **Onuncu Baskı:** Şubat 2007 (Güncelleştirilmiş ve düzeltilmiştir). **Onbirinci Baskı:** Eylül 2007 (Güncelleştirilmiş ve düzeltilmiştir). **Onikinci Baskı:** Mart 2008 (Güncelleştirilmiş, düzeltilmiş ve genişletilmiştir). **Onüçüncü Baskı:** Mart 2008 (Güncelleştirilmiş ve düzeltilmiştir).

Baskı: Star Ajans (0224-249 33 20)

Dizgi ve Sayfa Düzeni: Kemal Gözler

Düzeltilme: Ürküş Gözler

Kapak: Kemal Gözler

Eleştirileriniz İçin: kgozler@hotmail.com

Kitabın Tanıtımı: www.anayasa.gen.tr/ahg.htm

Dağıtım: Ekin Basın Yayın Dağıtım, Burç Pasajı no: 27; Altıparmak - BURSA

Tel: (0224) 220 16 72; 223 04 37; *Fax:* (0224) 223 04 37

Web: www.ekinyayinevi.com; *E-mail:* info@ekinyayinevi.com

KORSAN YAYINCILARA VE FOTOKOPİCİLERE UYARI: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 3.3.2004 tarih ve 5101 sayılı Kanunla değişik 72'nci maddesi, bir kitabı herhangi bir şekilde (fotokopi dahil) çoğaltanları, dağıtanları, satanları, ticarî amaçla elinde bulunduranları, **2 (iki) yıldan 4 (dört) yıla kadar hapis cezasıyla** veya **50 (elli) milyar liradan 150 (yüzelli) milyar liraya** kadar ağır para cezasıyla veya zararın ağırlığı dikkate alınarak **bunların her ikisiyle birden** cezalandırmaktadır.

İKTİBAS KONUSUNDA UYARILAR: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35'inci maddesine göre, bir kitaptan iktibas (alıntı) yapılabilmesi için şu şartlara uyulması gerekir: (1) İktibas, bir eserin "*bazı cümle ve fıkralarının*" bir başka esere alınmasıyla sınırlı olmalıdır (m.35/1). (2) İktibas, maksadın haklı göstereceği bir nispet dahilinde ve münderecatını aydınlatmak amacıyla yapılmalıdır (m.35/3). (3) İktibas, belli olacak şekilde yapılmalıdır (m.35/5) [Bilimsel yazma kurallarına göre, aynen iktibasların turnak içinde verilmesi ve iktibasın üç satırdan uzun olması durumunda iktibas edilen satırların girintili paragraf olarak dizilmesi gerekmektedir]. (4) İktibas ister aynen, ister mealen olsun, eserin ve eser sahibinin adı belirtilerek iktibasın kaynağı gösterilmelidir (m.35/5). (5) İktibas edilen kısmın alındığı yer (sayfa numarası) belirtilmelidir (m.35/5).

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 3.3.2004 tarih ve 5101 sayılı Kanunla değişik 71'inci maddesinin 4'üncü fıkrası, 35'inci maddeye aykırı olarak "kaynak göstermeyen veya yanlış yahut kifayetsiz veya aldatıcı kaynak" göstererek iktibas yapan kişileri, **2 (iki) yıldan 4 (dört) yıla kadar hapis cezasıyla** veya **50 (elli) milyar liradan 150 (yüzelli) milyar liraya** kadar ağır para cezasıyla veya zararın ağırlığı dikkate alınarak bunların **her ikisiyle birden** cezalandırmaktadır.

Ayrıca Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulunun 18 Şubat 1981 tarih ve E.1980/1, K.1981/2 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararına göre "iktibas hususunda kullanılan *eser sahibinin ve eserinin adı belirtilse bile eser sahibi, haksız rekabet hükümlerine dayanarak Borçlar Kanununun 49. maddesindeki koşulların gerçekleşmesi hâlinde manevi tazminat isteyebilir*".

Bu Kitaptan Yapılacak İktibaslar Konusunda Açıklamalar: (1) Bu kitabın metninden iktibas yapılırken yukarıdaki koşullara uyulmalı ve kaynak gösterilse dahi iktibas oranı haksız rekabet teşkil edecek düzeye ulaşmamalıdır. (2) 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35'inci maddesi, iktibas "*bazı cümle ve fıkraların* bir başka esere alınması" ile sınırlandırıldığına göre, bu kitapta kullanılan orijinal kutu, şema, tablolar, yazarın yazılı izni olmaksızın, kaynak gösterilerek dahi iktibas edilemezler.

Prof. Dr. Kemal GÖZLER
Uludağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Öğretim Üyesi

ANAYASA HUKUKUNA GİRİŞ

Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku

On üçüncü Baskı

E K İ N

Basım Yayın Dağıtım

Bursa - Eylül 2008

UYARI: Bu kitap, sadece Türk anayasa hukuku konularını değil, anayasa hukukunun genel esasları konularını da içermektedir. “Türk anayasa hukuku” veya “Türk anayasa düzeni” dersleri için, elinizde tuttuğunuz bu kitap değil, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri* (Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, 2008, 656 s.) isimli kitabımızın izlenmesi uygun olur. Elinizde tuttuğunuz bu kitabın ikinci kısmında işlenen Türk anayasa hukuku konuları özet olarak işlenmiştir. Bu kitabın “Türk Anayasa Hukuku” başlıklı ikinci kısmı KPSS sınavlarına hazırlanan öğrenciler için yeterli olsa da, hakimlik ve kaymakamlık sınavlarına hazırlanan öğrenciler için yeterli değildir. Bu sınavlara öğrencilerin bu kitabın ikinci kısmından değil, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri* isimli kitabımızdan çalışmalarını önerilir.

KISALTMALAR

AIHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AIHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AMKD: Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
AÜHF: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBF: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AY: Anayasa
İÜHF: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
m.: Madde
PUF: Presses universitaires de France
RG: Resmi Gazete
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

İÇİNDEKİLER

Birinci Kısım ANAYASA HUKUKUNUN GENEL ESASLARI

Bölüm 1

ANAYASA HUKUKUNUN BİLGİ KAYNAKLARI

I. Anayasalar	1
II. Anayasa Mahkemesi Kararları	3
III. Bilimsel Eserler.....	3
IV. Kaynak Tarama.....	5

Bölüm 2

ANAYASA HUKUKU KAVRAMI

1. “Anayasa” Terimi	7
2. “Anayasa Hukuku” Terimi.....	7
3. Anayasa Hukukunun Tanımı.....	8
4. Anayasa Hukukunun Konusu.....	8
5. Anayasa Hukuku ile Diğer Hukuk Dalları Arasındaki İlişki.....	8
6. Hukukun Diğer Dallarının Anayasallaşması	9
7. Anayasa Hukukunun Kısımları	10

Bölüm 3

ANAYASA KAVRAMI

I. Anayasa Kavramının Tanımı	13
II. Anayasa Türleri	14
A. Yazılı Anayasa-Yazısız Anayasa Ayrımı	15
1. Yazılı Anayasa	15
2. Yazısız Anayasa	15
B. Yumuşak Anayasa-Katı Anayasa Ayrımı	16
1. Yumuşak Anayasa.....	16
2. Katı Anayasa	16
III. Anayasacılık Hareketleri	18

Bölüm 4

KANUNLARIN ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ: ANAYASA YARGISI

A. Anayasa Yargısı Modelleri	21
1. Amerikan Modeli	21
2. Avrupa Modeli	22
B. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Türleri.....	24
1. <i>A Priori</i> Denetim.....	24
2. <i>A Posteriori</i> Denetim.....	25
C. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Yolları	25
1. Soyut Norm Denetimi (İptal Davası).....	25
2. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu).....	26
3. Bireylerin Başvurusu Üzerine Denetim (Anayasa Şikayeti).....	26
D. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Sonuçları	27

Bölüm 5 KURUCU İKTİDAR

I. Aslı Kurucu İktidar.....	29
A. Aslı Kurucu İktidarın Ortaya Çıkış Halleri	30
B. Aslı Kurucu İktidarın Sahibi	31
C. Aslı Kurucu İktidarın Özellikleri	31
D. Aslı Kurucu İktidarın Biçimleri: Anayasa Yapma Usûlleri	32
1. Monokratik Usûller	32
2. Demokratik Usûller	34
II. Tali Kurucu İktidar.....	35
A. Tali Kurucu İktidarın Gerekliliği	36
B. Tali Kurucu İktidarın Özellikleri.....	36
C. Tali Kurucu İktidarın Sahibi	38
D. Tali Kurucu İktidarın Biçimleri: Anayasayı Değiştirme Usûlleri	38

Bölüm 6 DEVLET KAVRAMI

I. Devletin Unsurları: Millet, Ülke, Egemenlik.....	42
A. İnsan Topluluğu: Millet	43
1. Objektif Millet Anlayışı	44
2. Sübjektif Millet Anlayışı	45
B. Devletin Toprak Unsuru: Ülke.....	46
C. Devletin İktidar Unsuru: Egemenlik	48
1. Egemenliğin Değişik Anlamları	49
2. Egemenlik Teorileri.....	50
a) Teokratik Egemenlik Teorileri	50
b) Demokratik Egemenlik Teorileri	51
II. Devletin Kökeni Hakkında Teoriler	52
1. Aile Teorisi	53
2. Biyolojik Teori	53
3. Kuvvet ve Mücadele Teorisi	54
4. Ekonomik Teori: Marksizm.....	54
5. Devletin Kaynağını İnsan Aklına ve İradesine Dayandıran Teori: Sosyal Sözleşme Teorisi ..	56

Bölüm 7 DEVLET ŞEKİLLERİ I: MONARŞİ VE CUMHURİYET

I. Monarşi.....	60
A. Saltanat Haklarının Sınırlanmasına Göre Monarşi Çeşitleri	61
1. Mutlak Monarşi	61
2. Meşrutî Monarşi	61
B. Hükümdarın Tahta Geçiş Biçimine Göre Monarşi Çeşitleri.....	62
1. İrsî Monarşiler	62
2. Seçimli Monarşiler	63
III. Cumhuriyet	64
1. Dar Anlamda Tanım: Cumhuriyet Monarşinin Tersidir	64
2. Geniş Anlamda Tanım: “Cumhuriyet = Demokrasi”	65

Bölüm 8 DEVLET ŞEKİLLERİ II: ÜNİTER DEVLET-BİLEŞİK DEVLET

I. Üniter Devlet	67
A. Tanım	68
B. Üniter Devletin Çeşitleri	69
1. Merkezî Üniter Devlet.....	69
2. Adem-i Merkezî Üniter Devlet.....	70

II. Bileşik Devlet.....	70
A. Devlet Birlikleri.....	71
1. Şahsî Birlik.....	71
2. Hakikî Birlik.....	72
B. Devlet Toplulukları.....	72
1. Konfederasyon.....	72
2. Federasyon (Federal Devlet).....	74
a) Tanım.....	74
b) Federalizmin Özellikleri.....	75
c) Federal Devletlerin Kurulması.....	79

Bölüm 9

HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Kuvvetler Ayrılığı Teorisi.....	82
Hükümet Sistemlerinin Tasnifi.....	84
I. Kuvvetler Birliği Sistemleri.....	85
A. Yürütme Organında Birleşme.....	85
1. Mutlak Monarşi.....	85
2. Diktatörlük.....	86
B. Yasama Organında Birleşme: Meclis Hükümeti.....	87
II. Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri.....	91
A. Sert Kuvvetler Ayrılığı: Başkanlık Sistemi.....	91
1. Aslı Özellikler.....	92
2. Tali Özellikler.....	93
3. Başkanlık Sisteminde Yasama ve Yürütme Arasında Karşılıklı Etkileşim Araçları.....	94
4. Değerlendirme: Başkanlık Sisteminin Güçlü ve Zayıf Yanları.....	96
5. Yarı-Başkanlık Sistemi.....	99
B. Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı: Parlâmenter Sistem.....	100
1. Aslı Özellikler.....	100
2. Tali Özellikler.....	103
3. Karşılıklı Etkileşim Araçları.....	104
4. Değerlendirme: Parlâmenter Sistemin Güçlü ve Zayıf Yanları.....	105
6. Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm.....	108

Bölüm 10

DEMOKRASİ

I. Demokrasi Teorileri.....	112
A. Normatif Demokrasi Teorisi.....	112
B. Ampirik Demokrasi Teorisi.....	113
II. Egemenliğin Kullanılması Bakımından Demokrasi Tipleri.....	115
A. Doğrudan Demokrasi.....	115
B. Temsilî Demokrasi.....	117
D. Yarı-Doğrudan Demokrasi.....	120
1. Referandum.....	120
2. Halk Vetosu.....	122
3. Halk Teşebbüsü.....	123
4. Temsilcilerin Azli.....	123

Bölüm 11

SEÇİMLER

I. Oy Hakkı.....	127
A. Oy Hakkının Şartları.....	127
B. Oy Hakkının İlkeleri.....	129
II. Seçim Sistemleri.....	133
A. Çoğunluk Sistemi.....	134

1. Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi	134
a) Tek-İsimli Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi	134
b) Listeli Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi	135
2. İki-Turlu Çoğunluk Sistemi	136
a) Tek-İsimli İki-Turlu Çoğunluk Sistemi	136
b) Listeli İki-Turlu Çoğunluk Sistemi	137
B. Nispî Temsil Sistemi	137
1. Ulusal Düzeyde Nispî Temsil	138
2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispî Temsil	139
a) En Büyük Artık Usûlü	139
b) En Kuvvetli Ortalama Usûlü	140
c) Millî Bakıye (Ulusal Artık) Sistemi	140
d) d'Hondt Usûlü	141
- Nispî Temsil Sisteminde Liste Çeşitleri	142
- Nispî Temsil Sisteminde Seçim Barajları	142
Karma Sistemler	143
Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi	143

Bölüm 12

TEMEL HAK VE HÜRRIYETLER

I. Kavramlar	146
II. Temel Hak ve Hürriyetler Konusundaki Anlayışlar	148
III. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınıflandırılması: Jellinek'in Üçlüsü	149
IV. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması	151
V. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasında sistemler	153
VI. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması	155
A. İç Koruma	155
B. Uluslararası Koruma	156

İkinci Kısım

TÜRK ANAYASA HUKUKU

Bölüm 13

OSMANLI ANAYASAL GELİŞMELERİ

I. Sened-i İttifak (1808)	161
II. Tanzimat Fermanı (1839)	163
III. Islahat Fermanı (1856)	164
IV. Kanun-u Esasî: Birinci Meşrutiyet (1876)	165
A. Temel İlkeler	166
B. Temel Hak ve Hürriyetler	166
C. Devletin Temel Organları	167
V. 1909 Kanun-u Esasî Değişiklikleri (İkinci Meşrutiyet)	169
- Osmanlı Anayasal Gelişmeleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme	172

Bölüm 14

CUMHURİYET DÖNEMİ ANAYASAL GELİŞMELERİ

I. 1921 Anayasası	175
II. 1924 Anayasası	179
III. 1961 Anayasası	184
A. Olaylar	184
B. 1961 Anayasasının Hükümleri	186
C. 1961 Anayasasının Uygulanması	188
IV. 1982 Anayasasının Hazırlanması	190
1961 ve 1982 Anayasalarının Hazırlanışları Bakımından Karşılaştırılması	191
1982 Anayasasının Başlıca Özellikleri	192

Bölüm 15
TEMEL İLKELER

I. Cumhuriyetçilik İlkesi	196
II. Üniter Devlet İlkesi	197
III. İnsan Haklarına Saygılı Devlet İlkesi	198
IV. Atatürk Milliyetçiliğine Bağlı Devlet	199
V. Demokratik Devlet İlkesi	201
VI. Lâik Devlet İlkesi	203
VII. Sosyal Devlet İlkesi	207
VIII. Hukuk Devleti	209
IX. Eşitlik İlkesi	212
X. Başlangıçta Belirtilen Temel İlkeler	213

Bölüm 16
TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER

I. 1982 Anayasasının Temel Hak ve Hürriyetler Sınıflandırması	216
II. 1982 Anayasasının Temel Hak ve Hürriyetler Konusundaki Temel Yaklaşımı	218
III. Olağan Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi	220
IV. Olağanüstü Hâl Rejimlerinde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi	224

Bölüm 17
TBMM ÜYELERİNİN SEÇİMİ

A. Milletvekili Seçilme Yeterliliği	230
B. Seçimlerin Başlangıcı	231
C. Seçimlerin Geriye Bırakılması	233
D. Ara Seçimler	233
E. Seçimlerin Genel Yönetim ve Denetimi	233
F. Seçmen Olabilmenin Şartları (Seçme Yeterliliği)	233
G. Seçim İlkeleri	234
H. Seçim Çevreleri	235
I. Adaylık	236
J. Seçim Sistemi	236

Bölüm 18
TBMM ÜYELERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ

I. Milletvekilliği Sıfatının Kazanılması	238
II. Milletvekilliğinin Sona Ermesi	238
III. Milletvekilliğinin Düşmesi	239
IV. Milletin Temsili İlkesi	241
V. Andiçme	241
VI. Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan İşler	241
VII. Yasama Bağışıklıkları	242
A. Yasama Sorumsuzluğu	242
B. Yasama Dokunulmazlığı	244
VIII. Milletvekillerinin Malî Statüsü	247

Bölüm 19
TBMM'NİN İÇ YAPISI VE ÇALIŞMA DÜZENİ

I. İçtüzük	248
II. TBMM'nin İç Yapısı	249
1. Başkanlık Divanı	249
2. Siyasî Parti Grupları	251
3. Danışma Kurulu	251
4. Komisyonlar	251
III. TBMM'nin Çalışma Düzeni	252

1. TBMM'nin Toplanması ve Tatili	252
2. Toplantı Yetersayısı	253
3. Karar Yetersayısı	253
4. Oylama Usûlleri	254

Bölüm 20

TBMM'NİN GÖREV VE YETKİLERİ

Yasama Yetkisinin Özellikleri	256
1. Yasama Yetkisinin Genelliği	256
2. Yasama Yetkisinin Asliliği	256
3. Yasama Yetkisinin Devredilmezliği	257
I. Kanun Koymak	258
A. Öneri, 258; B. Görüşme, 259; C. Kabul, 260; D. Yayım, 260; E. Yürürlük	261
II. Hükûmeti Denetlemek	261
A. Soru	261
B. Genel Görüşme	262
C. Meclis Araştırması	263
D. Meclis Soruşturması	264
E. Gensoru	266
III. Bakanlar Kuruluna Kanun Hükmünde Kararname Çıkarma Yetkisi Vermek	268
IV. Bütçe ve Kesin Hesap Kanun Tasarılarını Görüşmek ve Kabul Etmek	268
V. Para Basılmasına Karar Vermek	270
VI. Savaş İlanına Karar Vermek	270
VII. Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasını Uygun Bulmak	271
1. Onaylanması İçin Kanunla Uygun Bulunması Gereken Andlaşmalar	271
2. Onaylanması İçin Kanunla Uygun Bulunmaları Gerekmeyen Andlaşmalar	273
VIII. Genel ve Özel Af İlanına Karar Vermek	274
IX. Ölümlü Cezalarının Yerine Getirilmesine Karar Vermek	275
X. TBMM'nin Diğer Görev ve Yetkileri	276

Bölüm 21

CUMHURBAŞKANI

I. Cumhurbaşkanının Seçimi	280
II. Cumhurbaşkanlığı Görevini Sona Erdiren Haller	282
III. Cumhurbaşkanına Vekâlet	282
IV. Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri	283
1. Cumhurbaşkanının Yasama ile İlgili Görev ve Yetkileri	283
2. Cumhurbaşkanının Yürütme ile İlgili Görev ve Yetkileri	284
3. Cumhurbaşkanının Yargı ile İlgili Olan Görev ve Yetkileri	284
- Cumhurbaşkanının Tek Başına Yapacağı İşlemler Sorunu	285
- Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamak Zorunda mıdır?	287
V. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Sorumsuzluğu	288
A. Cumhurbaşkanının Siyasî Sorumsuzluğu	288
B. Cumhurbaşkanının Cezaî Sorumluluğu	289
1. Cumhurbaşkanının Kişisel Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu	289
2. Cumhurbaşkanının Göreviyle İlgili Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu	290
C. Cumhurbaşkanının Hukukî Sorumluluğu	291
1. Göreviyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu	291
2. Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu	291
VI. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği	291
VII. Devlet Denetleme Kurulu	292

Bölüm 22

BAKANLAR KURULU (BAŞBAKAN VE BAKANLAR)

I. Bakanlar Kurulu	294
A. Bakanlar Kurulunun Kuruluşu	294

B. Bakanlar Kurulunun Görevinin Sona Ermesi	295
C. Bakanlar Kurulunun Görev ve Yetkileri	297
D. Bakanlar Kurulunun Sorumluluğu	298
E. Geçici Bakanlar Kurulu	299
II. Başbakan	300
III. Bakanlar	301
A. Bakanların Göreve Atanması	302
B. Bakanların Görevlerinin Sona Ermesi	302
C. Bakanların Görev ve Yetkileri	302
D. Bakanların Sorumlulukları	303
1. Siyasî Sorumluluk	303
2. Cezaî Sorumluluk	304
a) Bakanların Kişisel Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu	304
b) Bakanların Görevleriyle İlgili Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu	304
3. Bakanların Hukukî Sorumluluğu	305
a) Bakanların Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Kaynaklanan Hukukî Sorumluluğu	305
b) Bakanların Görevleriyle İlgili İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu	306

Bölüm 23

HÜKÜMET SİSTEMİNİN NİTELİĞİ

I. 21 Ekim 2007 Tarihli Halkoylamasıyla Onaylanan Anayasa Değişikliğinden <i>Önce</i> : Saf Parlâmenter Hükûmet Sistemi	309
II. 21 Ekim 2007 Tarihli Halkoylamasıyla Onaylanan Anayasa Değişikliğinden <i>Sonra</i> 1982 Anayasasının Benimsediği Hükümet Sisteminin Niteliği	311

Bölüm 24

YÜRÜTME ORGANININ DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ

I. Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin Niteliği	315
1. Kanuna Dayanma: Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin " <i>Secundum Legem</i> " Niteliği	315
2. Kanuna Aykırı Olmama: Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin " <i>Intra Legem</i> " Niteliği	316
II. Yürütme Organının Düzenleme Alanı	317
III. Kanun Hükmünde Kararname	318
A. Olağan Dönem Kanun Hükmünde Kararnameleri	318
1. Yetki Unsuru, 318; 2. Konu Unsuru	319
B. Olağanüstü Hâl veya Sıkıyönetim Kanun Hükmünde Kararnameleri	320
1. Yetki Unsuru, 321; 2. Konu, 322; 3. Usûl ve Şekil Unsuru, 322;	
4. Denetim Unsuru, 323; 5. Diğer Unsurlar	324
IV. Tüzük	325
V. Yönetmelik	326
VI. Yürütme Organının Diğer Düzenleyici İşlemleri: "Adsız Düzenleyici İşlemler"	327

Bölüm 25

OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USÛLLERİ

I. Olağanüstü Hâl	331
A. Olağanüstü Hâl İlan Kararı	331
B. Olağanüstü Hâl İlanının Sonuçları	333
C. Olağanüstü Hâlin Uygulanması	334
D. Olağanüstü Hâlin Sona Ermesi	335
II. Sıkıyönetim	335
A. Sıkıyönetim İlan Kararı	335
B. Sıkıyönetim İlanının Sonuçları	336
C. Sıkıyönetimin Uygulanması	338
D. Sıkıyönetim Halinin Sona Ermesi	338

Bölüm 26 YARGI ORGANI

Yargı Yetkisinin Tanımı ve Özellikleri	340
I. Türkiye’de Yargı Kolları	341
A. Anayasa Yargısı	342
B. Adli Yargı	343
C. İdarî Yargı	343
D. Askerî Ceza Yargısı	344
E. Askerî İdarî Yargı: Askerî Yüksek İdare Mahkemesi	346
F. Uyuşmazlık Yargısı: Uyuşmazlık mahkemesi	347
G. Hesap Yargısı: Sayıştay	347
II. Yargı Organına Hâkim Olan Temel İlkeler	348
A. Hakimlerin Bağımsızlığı İlkesi	349
B. Hâkimlik Teminatı	350
C. Hâkimlerin Özlük İşleri: Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu	351

Bölüm 27 ANAYASA YARGISI

I. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu (Üyeler)	355
II. Anayasa Mahkemesinin Görev ve Yetkileri	356
III. Anayasa Mahkemesinin Denetimine Tâbi Normlar	357
IV. Anayasa Mahkemesinin Denetimine Tâbi Olmayan Normlar ve İşlemler	358
V. Anayasa Mahkemesinin Denetiminin Kapsamı	360
A. Şekil Bakımından Denetim	360
B. Esas Bakımından Denetim	361
VI. Anayasaya Uygunluk Denetimi Şekilleri (Denetim Yolları)	362
A. Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)	362
B. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)	363
VII. Anayasa Mahkemesi Kararları	365
VIII. Anayasa Mahkemesinin Çalışma ve Yargılama Usûlü	367

Bölüm 28 ANAYASANIN DEĞİŞTİRİLMESİ

I. Teklif	370
II. Görüşme	371
III. Karar	372
IV. Onay	372
V. Halkoylaması	375
VI. Anayasa Değişikliği Sürecinde Cumhurbaşkanının Yetkileri	377
IV. Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi	378
<i>Cevap Anahtarı</i>	380
<i>Bibliyografya</i>	381
<i>İndeks</i>	388
<i>Yazarın Özgeçmişi ve Yayın Listesi</i>	391

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 5.2: Aslı Kurucu İktidar–Tali Kurucu İktidar Karşılaştırması	40
Tablo 6.1: Hobbes, Locke ve Rousseau Arasında Karşılaştırma	58
Tablo 7.1: Kralların Listesi	62
Tablo 8.1: Federasyon ile Konfederasyon Arasındaki Farklar	75
Tablo 8.2: Federal Devlet ile Üniter Devlet Arasındaki Farklar	75
Tablo 9.1: Başkanlık Sistemi-Parlâmenter Sistem Karşılaştırması	105
Tablo 9.2: Avrupa Parlâmenter Demokrasilerinde Hükûmetlerin Ortalama Ömrü	106
Tablo 9.3: Değerlendirme: Başkanlık ve Parlâmenter Sistemin Güçle ve Zayıf Yanları	108

Tablo 18.1: Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı Karşılaştırması.....	246
Tablo 21.1: 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı (Karşılaştırma).....	292
Tablo 24.1: Kanun, KHK, Tüzük ve Yönetmelik Karşılaştırması	320
Tablo 25.1: Olağanüstü Hâl ve Sıkıyönetimin Sonuçları (Karşılaştırma).....	330
Tablo 26.1: Türkiye’de Yargı Kolları	342

ŞEMALAR LİSTESİ

Şema 2.1: Anayasa Hukukunun Konusu	8
Şema 2.2: Anayasa Hukukunun Kısımları.....	11
Şema 5.1: Devlet İktidarları.....	29
Şema 5.2: Anayasa Yapma Usulleri	32
Şema 6.1: Egemenliğin Değişik Anlamları	50
Şema 6.2: Egemenlik Teorileri	52
Şema 8.1: Devlet Şekilleri	67
Şema 9.1: Kuvvetler Birliği ve Ayrılığına Göre Hükümet Sistemleri	85
Şema 10.1: Egemenliğin Kullanılması Bakımından Demokrasi Tipleri	115
Şema 10.2: Referandum Çeşitleri	121
Şema 11.1: Seçim Sistemleri	134
Şema 11.2: Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi.....	144
Şema 15.1: Laik Devlet İlkesinin Gereklileri.....	203
Şema 15.2: Hukuk Devletin Gereklileri.....	209
Şema 16.1: Temel Hak ve Hürriyetler Sınırlandırılması Şartları	227
Şema 21.1: Cumhurbaşkanının Sorumluluğu	287
Şema 22.1: Bakanların Sorumlulukları.....	302
Şema 28.1: Anayasa Değişikliği Usûlü	373

KUTULAR LİSTESİ

Kutu 2.1: Örnek Anayasa Mahkemesi Kararları	9
Kutu 3.1: Normlar Hiyerarşisi.....	14
Kutu 4.1: Anayasa Yargısı	20
Kutu 4.2: Anayasa Mahkemesi	20
Kutu 4.3: Anayasa Yargısının Önkoşulları.....	21
Kutu 4.4: Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu.....	21
Kutu 4.5: <i>Marbury v. Madison</i> Kararı.....	22
Kutu 5.1: Devrim ve Hükümet Darbesi.....	30
Kutu 5.2: Anayasayı İlgâ ve Devrimlerin Etkisiyle Anayasasızlaştırma	30
Kutu 5.3: 1814 <i>Charte</i> ’ı	33
Kutu 5.4: Kurucu Referandumdan Bir Sapma: Kurucu Plebisit.....	35
Kutu 5.5: Jefferson’un Yeni Kuşaklar Teorisi.....	36
Kutu 5.6: Anayasüstünlük ve Anayasa Normları Arasında Hiyerarşi Tezleri	37
Kutu 6.1: <i>Polis, Civitas, Res publica, Imperium, Regnum, Terra, Citta, Bourg, vs.</i>	42
Kutu 6.2: Devlet.....	43
Kutu 6.3: Milliyetler Prensibi	46
Kutu 6.4: Self-Determinasyon Hakkı.....	46
Kutu 6.5: Devletin Ülkesinin Bütünlüğü İlkesi	47
Kutu 6.6: Devletin Kişiliği İlkesi	48
Kutu 6.7: Devletin Devamlılığı İlkesi	50
Kutu 6.8: Oppenheimer.....	54
Kutu 6.9: Materyalizm-İdealizm; Diyalektik-Metafizik.....	55
Kutu 6.10: Maksizmin Uygulanması.....	55
Kutu 7.1: Monarşi, Krallık, Hükümdar, Kral, vs.....	61
Kutu 7.2: <i>İnterregnum</i> Yasağı.....	63
Kutu 7.3: Niyabet.....	63
Kutu 7.4: Monarşilerin Değeri	63
Kutu 7.5: Cumhuriyet, <i>Res Publica</i>	64
Kutu 8.1: Avrupa Birliği: Konfederasyon mu, Federasyon mu?	73
Kutu 8.2: Korporatif Federalizm.....	79

Kutu 8.3: Bölgesel Devlet	79
Kutu 9.1: <i>Impeachment</i> Örnekleri	95
Kutu 9.2: Parlamenter Sistemlerde Bakanlar Kuruluna Hâkim Olan İlkeler	102
Kutu 9.3: Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizmin Araçlarından Örnekler	109
Kutu 10.1: Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı	114
Kutu 10.2: Çoğulcu Demokrasi Anlayışı	114
Kutu 10.3: “İnternet Demokrasisi”: İnternet, Doğrudan Demokrasiyi Mümkün Kılabilir mi?	116
Kutu 10.4: Militan Demokrasi	124
Kutu 10.5: Arrow Problemi: Demokrasi Mümkün Müdür?	125
Kutu 11.1: “ <i>Gerrymandering</i> ”	133
Kutu 11.2: Nispî Temsilin Diğer Formülleri	141
Kutu 12.1: Kavramlar (İnsan Hakları, Kamu Hürriyetleri, Vatandaş Hakları, vs).....	147
Kutu 12.2: Marksist Özgürlük Anlayışı	149
Kutu 12.3: Hürriyetlerin Bütünlüğü (Monizmi).....	150
Kutu 12.4: Birinci-İkinci-Üçüncü Kuşak Haklar.....	150
Kutu 12.5: Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlılığı (Anayasal Sınırlar ve Objektif Sınırlar).....	152
Kutu 12.6: Temel Hak ve Hürriyetler Arasında Hiyerarşi Var mıdır?	155
Kutu 12.7: Zaruret Hâli Teorisi.....	153
Kutu 12.8: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başvuru Adresi	156
Kutu 13.1: Sened-i İttifak.....	162
Kutu 13.2: Tanzimat Fermanı	163
Kutu 13.3: İslahat Fermanı	165
Kutu 13.4: Kanun-u Esasî	166
Kutu 14.1: 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu	176
Kutu 14.2: 1-2 Kasım 1922 Tarihli Heyet-i Umumiye Kararı.....	177
Kutu 14.3: Teşkilât-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun	178
Kutu 14.4: 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu	180
Kutu 14.5: Madde 68	182
Kutu 14.6: “1945 Anayasası”.....	184
Kutu 14.7: Millî Birlik Komitesi.....	185
Kutu 14.8: Bir “Rapor”	185
Kutu 14.9: 1961 Anayasası	186
Kutu 14.10: 1 Numaralı Bildiri	190
Kutu 15.1: Terminoloji: Lâiklik, Lâikçilik, Sekülerizm.....	203
Kutu 15.2: Nüfus Kanununun 43’üncü Maddesi	204
Kutu 15.3: 1975 Yunan Anayasası.....	205
Kutu 15.4: Sosyal Devlete Yöneltilen Eleştiriler	209
Kutu 15.5: Polis Devleti Anlayışı	209
Kutu 15.6: Hazine Teorisi	209
Kutu 16.1: İsimsiz Hürriyetler	218
Kutu 18.1: Milletvekilliği Andı.....	241
Kutu 18.2: Anayasa, m.83/1	242
Kutu 18.3: Anayasa, m.83/2-3	244
Kutu 18.4: Anayasa, m.86.....	247
Kutu 21.1: Yürütme Organını Yapısı	279
Kutu 21.2: Cumhurbaşkanının Andı	281
Kutu 21.3: Cumhurbaşkanlarımız	281
Kutu 21.4: Anayasa, m.104/1	282
Kutu 22.1: Anayasa, m.112.....	300
Kutu 24.1: Anayasa ve Kanundan Kaynaklanmayan Düzenleme Yetkisi	316
Kutu 24.2: Anayasa, m.115.....	325
Kutu 24.3: Anayasa, m.124.....	326
Kutu 25.1: Bitlis İlinde Olağanüstü Hâl İlânına İlişkin TBMM Kararı	332
Kutu 26.1: Bağımsız İdarî Otoriteler	341
Kutu 26.2: Anayasa, m.138.....	349
Kutu 26.3: Anayasa, m.139.....	350
Kutu 27.1: Anayasa Mahkemesi Üyeleri	356

Birinci Kısım

ANAYASA HUKUKUNUN

GENEL ESASLARI

“*Anayasa Hukukuna Giriş*” başlıklı bu kitabımız iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda “*anayasa hukukunun genel esasları*”, ikinci kısımda ise “*Türk anayasa hukuku*” konuları işlenecektir.

Birinci kısımda, anayasa kavramı, anayasacılık hareketleri, kurucu iktidar, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, devletin unsurları, devletin kökeni hakkında teoriler, devlet şekilleri (cumhuriyet-monarşi; üniter devlet-bileşik devlet), kuvvetler ayrılığı teorisi, kuvvetler ayrılığına göre hükümet sistemleri (meclis hükümeti, başkanlık rejimi, parlâmenter rejim), demokrasi teorisi, demokrasi tipleri (doğrudan demokrasi, yarı-doğrudan demokrasi, temsilî demokrasi), seçim sistemleri, seçim ilkeleri, temel hak ve hürriyetler gibi konuları inceleyeceğiz. Buna göre bu kısmın planı şu şekilde olacaktır:

- Bölüm 1:** Anayasa Hukukunun Kaynakları
 - Bölüm 2:** Anayasa Hukuku Kavramı
 - Bölüm 3:** Anayasa Kavramı
 - Bölüm 4:** Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi: Anayasa Yargısı
 - Bölüm 5:** Kurucu İktidar
 - Bölüm 6:** Devlet Kavramı
 - Bölüm 7:** Devlet Şekilleri I: Monarşi-Cumhuriyet
 - Bölüm 8:** Devlet Şekilleri II: Tek Devlet-Bileşik Devlet
 - Bölüm 9:** Hükümet Sistemleri
 - Bölüm 10:** Demokrasi
 - Bölüm 11:** Seçimler
 - Bölüm 12:** Temel Hak ve Hürriyetler
-
-

Bölüm 1

ANAYASA HUKUKUNUN

BİLGİ KAYNAKLARI¹

“Anayasa hukukunun bilgi kaynakları”² anayasa hukuku kurallarının bulunacağı yerleri ve bunların kapsamı hakkında bilgi edinilecek belgeleri ifade eder. Anayasa hukukunun başlıca bilgi kaynakları şunlardır:

I. ANAYASALAR

Şüphesiz anayasa hukukunun bilgi kaynakları arasında en önemlisi anayasalardır. Doğal olarak bir anayasal meseleyle karşılaşıldığında yapılması gereken ilk şey, o konuda anayasada bir kural olup olmadığına bakmaktır.

A. TÜRK ANAYASALARI

Türk anayasalarının bilgi kaynakları resmî kaynaklar ve özel kaynaklar olarak iki gruba ayrılabilir.

1. Resmî Kaynaklar.- Resmî kaynaklar arasında *Diüstur* ve *TBMM Tutanak Dergisi* ve *Resmî Gazete* yer alır. Bunların en önemlisi *Resmî Gazete*dir. Resmî Gazete, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü tarafından Ankara’da yayımlanmaktadır. Gazete bayilerinde satılmaz. Resmî Gazete kural olarak günlükdür; ancak bazen acele yayınlanması lazım gelen bir metin için aynı gün ikinci bir sayı daha çıkarılır. Buna “mükerrer sayı” denir. *Resmî Gazetenin* 1997 yılından buyana olan sayılarına ücretli bir site olan <http://www.rega.com.tr> adresinden ulaşılabilir ve bu sitede arama yapabilirsiniz. 2000 yılından beri Resmî Gazetenin sayılarına ücretsiz olarak <http://rega.basbakanlik.gov.tr> adresinden ulaşılabilir.

2. Özel Kaynaklar: Anayasa Derlemeleri.- Resmî kaynakların dışında özel kişilerin yaptığı anayasa derlemeleri de vardır. Şu iki derlemede eski anayasalarımız da bulunmaktadır:

1. Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000 (Bu derleme 1808’den bu yana bütün Türk Anayasalarını ve anayasal belgelerini içermektedir).
2. Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1976. (Bu derleme 1808’den bu yana bütün Türk anayasalarını [1982 Anayasası hariç] ve anayasal belgelerini ve keza bazı yabancı anayasaları içermektedir).

İnternette Anayasalar.- Türk anayasa metinlerine internet üzerinden şu adreslerden ulaşılabilir: www.anayasa.gen.tr; www.tbmm.gov.tr; www.anayasa.gov.tr; www.yasayananayasa.ankara.edu.tr; www.basbakanlik.gov.tr

1. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1999, s.27-54.
2. Genel olarak hukukun bilgi kaynakları konusunda bkz.: Yaşar Karayalçın, *Hukukta Öğretim Kaynakları-Metod: Problem Çözme*, Ankara, BTHAE Yayınları, Dördüncü Baskı, 1994, s.48.

B. YABANCI ANAYASALAR

Türkçe Olarak.- Maalesef dünya anayasalarının Türkçe olarak derlendiği yeni tarihli bir kaynak yoktur. Bununla birlikte, bazı ülkelerin Anayasalarını içeren şu iki eski derlemeyi zikredebiliriz:

1. Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul, Cem Yayınları, 1976, 668 s. (Bu kaynakta A.B.D., Fransa, İtalya, Almanya, İsviçre, SSCB, Cezayir Anayasalarını bulabilirsiniz. Ancak 1976 tarihli olan bu kaynaktaki Anayasalardan bazıları yürürlükten kalkmış, diğerlerinde de önemli değişiklikler yapılmıştır).
2. Yaşar Gürbüz, *Anayasalar*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1981, 493 s (Bu kaynakta A.B.D., Almanya, Fransa, İtalya, Çin, SSCB, Çin, Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti, Cezayir ve Kolombiya Anayasalarını bulabilirsiniz. Ancak 1981 tarihli olan bu kaynaktaki Anayasalardan bazıları yürürlükten kalkmış, diğerlerinde de önemli değişiklikler yapılmıştır).

Yabancı Dilde.- Dünya anayasalarının tamamına İngilizce olarak şu iki kaynaktan ulaşmak mümkündür:

1. Amos J. Peaslee, *Constitutions of Nations*, The Hague, Martinus Nijhoff, Dorothy Peaslee Xydis tarafından hazırlanan üçüncü baskı, (Cilt I: “Africa”, 1965; Cilt II: “Asia, Australia and Oceania”, 1966; Cilt III: “Europe”, 1968; Cilt IV: “Americas”, 1970).
2. Rainer Grote ve Rudiger Wolfrum (Eds.), Gisbert H. Flanz (Ed.Em.), *Constitutions of the Countries of the World*, New York, Oceana Publications, 1971’den Beri Devamlı Gözden Geçirilen ve Güncelleştirilen Yayın, 20 Cilt (www.oceanalaw.com).

İnternette Yabancı Anayasalar.- İnternet sayesinde yabancı anayasaların son metinlerine –İngilizce olarak– ulaşma sorunu artık ortadan kalkmıştır. Aşağıdaki sitelerden değişik ülkelerin anayasalarının İngilizce metinlerine ulaşılabilir:

1. “**ICL: International Constitutional Law**”: <http://www.servat.unibe.ch/icl/>
2. “**Constitution Finder**”: <http://confinder.richmond.edu/>

II. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

Anayasa hukukunun bilgi kaynaklarının ikincisi Anayasa Mahkemesi kararlarıdır. Bir anayasal mesele hakkında anayasada kural yoksa o konuda Anayasa Mahkemesinin kararlarına bakmak gerekir.

1. Türk Anayasa Mahkemesi Kararları.- Türk Anayasa Mahkemesi kararları *Resmî Gazetede* ve *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisinde* bulunabilir. Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisinin ilk sayısı 1964 yılında yayınlanmıştır. Bu Dergiye atf genellikle şöyledir: *AMKD*, Sayı 26, s.234. Üniversite kütüphanelerinde bu dergi genellikle bulunmaktadır. Türk Anayasa Mahkemesi kararlarına www.anayasa.gov.tr adresinde bulunan Anayasa Mahkemesinin resmî internet sitesinden ulaşmak mümkündür. Anayasa Mahkemesi kararları hakkında şu değişik yapıtlı üç ciltlik derlemeyi de zikretmek gerekir: Mustafa S. Aykonu ve E. Aydın Özkul, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Cilt I ve II: 1981; Cilt III: 1987.

2. Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi Kararları.- Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi (*Supreme Court of the United States*; www.supremecourtus.gov)

kararları, *Government Printing Office* (Washington, D.C.) tarafından yayınlanan ve U.S. şeklinde kısaltılan *United States Reports*'ta bulunmaktadır. Bu kaynağa atıf usûlü şöyledir: 354 U.S. 298. İlk rakam cilt numarasına, son rakam ise sayfa numarasına işaret eder. Bu kaynağa internet aracılığıyla şu adresten ulaşılabilir: <http://www.findlaw.com/casecode/supreme.html>

3. Fransız Anayasa Konseyi Kararları.- Fransız Anayasa Konseyi (*Conseil constitutionnel*) kararları Fransız Resmî Gazetesinde (*Journal officiel*) yayınlanmaktadır. Keza kararlar, Anayasa Konseyi tarafından yılda bir kez yayınlanan *Recueil des décisions du Conseil constitutionnel*'de de bulunmaktadır. Fransız Anayasa Konseyi kararlarına internet üzerinden de ulaşmak mümkündür. Bu kararlara Fransız Anayasa Konseyinin web sitesinden (<http://www.conseil-constitutionnel.fr>) ulaşılabilir. Aynı kararlara ve Fransız mevzuatına <http://www.legifrance.gouv.fr> ve <http://www.journal-officiel.gouv.fr> adreslerinden de ulaşmak mümkündür. Fransa'da çok tanınmış bir Anayasa Konseyi kararları derlemesi de vardır: Louis Favoreu ve Loïc Philip, *Les grandes décisions du Conseil constitutionnel*, Paris, Sirey, 2003.

4. Alman Federal Anayasa Mahkemesi.- Alman Federal Anayasa Mahkemesi (*Bundesverfassungsgericht*) kararları *Sammlung der Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*'de bulunabilir. Bu yayın *BverfGE* şeklinde kısaltılmaktadır. Alman Anayasa Mahkemesi kararlarına bu Mahkemenin internet sitesinden (<http://www.bverfg.de>) ulaşılabilir. Bazı kararların İngilizce özetlerine <http://www.bverfg.de/en/index.html> adresinden ulaşılabilir.

III. BİLİMSEL ESERLER

Anayasa hukukunun üçüncü bilgi kaynağı anayasa hukuku alanında yazılmış bilimsel eserlerdir. Anayasa hukuku alanında yazılmış Türkçe, Fransızca ve İngilizce bilimsel eserlerden en önemlileri aşağıda verilmiştir:

Türkiye:

- ARSEL (İlhan), *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1964, 248 s.
- ARSEL (İlhan), *Türk Anayasa Hukukunun Ummî Esasları* (1. Kitap: Cumhuriyetin Temel Kuruluşu), Ankara, Mars Matbaası, 1965, 471 s.
- BAŞGİL (Ali Fuat), *Esas Teşkilat Hukuku: Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri* (Cilt I, Fasikül I), İstanbul, Baha Matbaası, 1960, 272 s.
- ÇAĞLAR (Bakır), *Anayasa Bilimi: Bir Çalışma Taslağı*, İstanbul, BFS Yay, 1989, 332 s.
- ERDOĞAN (Mustafa), *Anayasa Hukuku*, Ankara, Orion Yayınları, 4. Baskı, 2007, 320 s.
- EROĞUL (Cem), *Anatüze Giriş* ("Anayasa Hukukuna Giriş"), Ankara, İmaj, 8. Baskı, 2007, 386 s.
- GÖREN (Zafer), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, Seçkin, 2006, 597 s.
- GÖZLER (Kemal), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin Kitabevi, 2008, 565 s.
- GÖZLER (Kemal), *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, 1071 s.
- GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Anayasa Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 14. Baskı, 2007, 460 s.

- İBA (Şeref), *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, Ankara, Turhan, 2008, 256 s.
- KABOĞLU (Ö. İbrahim), *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, Legal, 2. Baskı, 2005, 421 s.
- KUBALI (Hüseyin Nail), *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, İÜHF Yay., 1971, 533 s.
- ÖZBUDUN (Ergun), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 8. Baskı, 2005, 436 s.
- RUMPF (Christian), *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, 1995, 201 s.
- SABUNCU (Yavuz), *Anayasaya Giriş*, Ankara, İmaj Yayıncılık, Onikinci Baskı, 2007, 359 s.
- SOYSAL (Mümtaz), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, Onbirinci Baskı, 1997, 281 s.
- TANÖR (Bülent) ve YÜZBAŞIOĞLU (Necmi), *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, 4. Baskı, 2004, 520 s.
- TEZİÇ (Erdoğan), *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, 12. Baskı, 2007, 456 s.
- TUNAYA (Tarık Zafer), *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, Beşinci Baskı, 1982, 688 s.

- TUNÇ (Hasan), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 1999, 225 s.
- YÜZBAŞIOĞLU (Necmi), *Anayasa Hukuku El Kitabı*, İstanbul, Beta, 2007, 257 s.
- *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Yıldı Bir Kez. (En son Cilt 24) (www.anayasa.gov.tr/ayargi.htm)
- Bunlara öğrencilere yönelik olarak üç “**pratik çalışma**” kitabını da eklemek gerekir:
- TUNÇ (Tunç) ve BİLİR (Faruk), *Anayasa Hukuku Uygulamaları*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, Üçüncü Baskı, 2005, 346 s.
- ODER (Bertil Emrah) ve KANADOĞLU (O. Korkut), *Aktif Öğrenme İçin Anayasa Hukuku Pratik Çalışmaları*, İstanbul, Beta Yayınları, 2001, 120 s.
- TURHAN (Mehmet) ve GÜVEN (Serhat), *Anayasa Hukuku Pratik Çalışmaları*, Ankara, Naturel, 2005, 276 s.

Fransa:

- ARDANT (Philippe), *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, LGDJ, Onyedinci Baskı, 2005, 616 s.
- BARTHÉLEMY (Joseph) ve DUEZ (Paul), *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1933, 955 s (Tıpkı Basım: Editions Panthéon-Assas, 2004).
- BURDEAU (Georges), HAMON (Francis) ve TROPER (Michel), *Droit constitutionnel*, Paris, L.G.D.J., Yirmiyedinci Baskı, 2001.
- CADART (Jacques), *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, Economica, Üçüncü Baskı, 1990, 2 Cilt.
- CHAGNOLLAUD (Dominique), *Droit constitutionnel contemporain*, Paris, Armand Colin, 2003, 390 s.
- CHANTEBOUT (Bernard), *Droit constitutionnel et science politique*, Paris, A. Colin, Yirmiikinci Baskı 2005, 594 s.
- CONSTANTINESCO (Vlad) ve PIERRÉ-CAPS (Stéphane), *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, Themis droit public, 2004, 586 s.
- FAVOREU (Louis) et al., *Droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, Sekizinci Baskı, 2005, 941 s.
- FRANCK (Claude), *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, Coll. Thémis, 2001, 512 s.
- GICQUEL (Jean) ve GICQUEL (Jean-Eric) *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, Montchrestien, 22. Baskı, 2005, 709 s.
- LAFERRIÈRE (Julien), *Manuel de droit constitutionnel*, Paris, Editions Domat-Montchrestien, İkinci Baskı, 1947, 1112 s.
- LAVROFF (Dmitri Georges), *Le droit constitutionnel de la Ve République*, Paris, Dalloz, Üçüncü Baskı, 1999, 1100 s.

- MATHIEU (Bertrand) ve VERPEAUX (Michel), *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, Coll. Droit fondamental, 2004, 928 s.
- PACTET (Pierre) MELIN-SOURAMANIEN (Ferdinand), *Institutions politiques-Droit constitutionnel*, Paris, Armand Colin, Yirmidördüncü Baskı, 2005, 639 s.
- PRÉLOT (Marcel) ve BOULOUÏS (Jean), *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, Onbirinci Baskı, 1990.
- ROUSSEAU (Dominique) ve VIALA (Alexandre), *Droit constitutionnel*, Paris, Montchrestien, 2004, 480 s.
- TURPIN (Dominique), *Droit constitutionnel*, Paris, P.U.F., Dördüncü Baskı, 2003, 767 s.
- VEDEL (Georges), *Droit constitutionnel*, Paris, Sirey, 1949, (Tıpkı Basım, 1989), 616 s.
- ZOLLER (Elisabeth), *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, İkinci Baskı, 1999, 642 s.

A. B. D.:

- BARRON (Jerome A.) ve DIENES (C. Thomas), *Constitutional Law*, St. Paul, MN, Thomson West, Beşinci Baskı, 2003, 632 s.
- FISHER (Louis), *American Constitutional Law*, Durham, N.C. Carolina Academic Press, Beşinci Baskı, 2003, 1172 s.
- LOWI (Theodore J.) et al. *American Government: Power and Purpose*, New York, W.W. Norton&Company, Sekizinci Baskı, 2004, 687 s.
- MASON (Alpheus Thomas) ve STEPHEN-SON (Donald Grier), *American Constitutional Law: Introductory Essays and Selected Cases*, New Jersey, Prentice Hall, 13. B., 2001, 725 s.
- NOWAK (John), ROTUNDA (Ronald D.) ve NOWAK (John E.), *Constitutional Law (Hornbook Series)*, St. Paul, Minn., West Publishing Co., Yedinci Baskı, 2004, 1652 s.
- STEPHENS (Otis H.) SCHEB (John M.), *American Constitutional Law*, Belmont, CA, Wadsworth Publishing, 3. Baskı, 2002, 960 s.
- SHANOR (Charles), *American Constitutional Law: Structure and Reconstruction; Cases, Notes and Problems*, St. Paul, MN, Thomson-West, İkinci Baskı, 2003, 896 s.
- MASSEY (Calvin R.), *American Constitutional Law: Powers and Liberties*, Gaithersburg, MD., Aspen LawPublishers, İkinci Baskı, 2005, 1280 s.
- TRIBE (Laurence H.), *American Constitutional Law*, New York, Foundation Press, 2000, c.1, 1470 s.
- WILSON (James Q.) ve DIIULLIO (John J.), *American Government: Institutions and Policies*, Boston, New York, Houghton Mifflin, Dokuzuncu Baskı, 2004, 614+74 s.

İngiltere:

- ALLEN (Michael) ve THOMPSON (Brian), *Cases and Materials on Constitutional and Administrative Law*, Oxford University Press, Sekizinci Baskı, 2005, 736 s.
- BARNETT (Hilaire A.), *Constitutional and Administrative Law*, London, Cavendish Publishing Ltd., Beşinci Baskı, 2004, 870 s.
- BRADLEY (Anthony W.) ve EWING (Keith D.), *Constitutional and Administrative Law*, London, Longman, 13. Baskı, 2002, 960 s.
- DE SMITH (S.A.) ve BRAZIER (Rodney), *Constitutional and Administrative Law*, London, Penguin Books, 6. Baskı, 1989, 756 s.
- HOOD PHILLIPS (Owen) ve JACKSON (Paul), *Constitutional and Administrative Law*, London, Sweet & Maxwell, Sekizinci Baskı, 1997, 984 s.

İtalya:

- BİSCARETTI Dİ RUFFIA (Paolo), *Diritto costituzionale*, Napoli, Jovene Editore, Onbeşinci Baskı, 1989.

Belçika:

- WIGNY (Pierre), *Droit constitutionnel: principes et droit positif*, Bruxelles, Bruylant, 1952, 2 Cilt, 947 s.
- DELPÉRIE (Francis), *Le droit constitutionnel de la Belgique*, Bruxelles, Bruylant, 2000, 1050 s.
- UYTENDAELE (Marc), *Precis de droit constitutionnel belge*, Bruxelles, Bruylant, 2001.

İsviçre:

- THÜRER (Daniel), AUBERT (Jean-François) ve MÜLLER (Jörg Paul) (Ed.), *Verfassungsrecht der Schweiz: Droit constitutionnel suisse*, Zürich, 2001.
- AUER (Andreas) MALINVERNI (Giorgio) HOTTELIER (Michel) *Droit constitutionnel suisse*, Berne, Staemfli Editions, 2000, 2 Cilt.

Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku:

- CAPPELETTİ (Mauro) ve COHEN (William), *Comparative Constitutional Law*, Indianapolis, New York, The Bobbs-Merrill Company, 1979, 628 s.
- CORRADO (Michael Louis), *Comparative constitutional law: Cases and Materials*, Carolina Academic Press 2005, 243 s.
- GREWE (Constance) ve RUIZ FABRÍ (Hélène), *Droit constitutionnels européens*, Paris, PUF, 1995, 661 s.
- JACKSON (Vicki C.) ve TUSHNET (Mark), *Comparative Constitutional Law*, New York, Foundation Press, 1999, 1507 s.
- ROSENFELD (Michel), SAJO (Andras), BAER (Susanne) ve DORSEN (Norman) (Eds.), *Comparative Constitutionalism; Cases and Materials*, St. Paul, MN, Thomson-West, 2003, 1383 s.
- VERGOTTİNİ (Giuseppe de), *Diritto costituzionale comparato*, Padova, CEDAM, 1999, 1091 s.

Karşılaştırmalı Politika ve Devlet Sistemleri

- ALMOND (Gabriel A.), *et al.*, *Comparative Politics Today: A World View*, Pearson Longman, Sekizinci Baskı, 2003, 832 s.
- BLONDEL (Jean), *Comparative Government*, London, New York, Prentice Hall, İkinci Baskı, 1995, 418 s.
- CHARLTON (Roger), *Comparative Government*, London, Logman, 1986, 204 s.
- CURTIS (Michael) (ed.), *Introduction to Comparative Government*, Longman, Beşinci Baskı, 2002, 640 s.
- HAGUE (Rod), HARROP (Martin) ve BRESLİN (Shaun), *Comparative Government and Politics: An Introduction*, Houndmills, Palgrave Macmillan Press, Dördüncü Baskı, 2001, 336 s.

IV. KAYNAK TARAMA

Aranılan kaynağın bulunabilmesi için ilk önce kaynak tarama yapmak gerekir. Kaynak taramanın çeşitli usülleri vardır. Artık kütüphaneye gitmeden internet aracılığıyla kaynak taraması yapmak mümkündür. Örneğin şu kütüphanelerden internet aracılığıyla kaynak taraması yapılabilir:

Millî Kütüphane: <http://www.mkutup.gov.tr>

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi: <http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane.htm>

Ankara Üniversitesi Hukuk ve SBF Kütüphaneleri: <http://papyrus.ankara.edu.tr/web/catalog/search.php>

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi: http://www.istanbul.edu.tr/hukuk/kitap_arama.htm

Gazi Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: <http://bliss.gazi.edu.tr>

Bilkent Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: <http://bliss.bilkent.edu.tr>

Koç Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: <http://www1.ku.edu.tr/main/library/>

V. İNTERNET KAYNAKLARI

Aşağıdaki internet sitelerinden anayasa hukuku hakkında çeşitli bilgiler edinilebilir:

1. Türkçe

a) “Türk Anayasa Hukuku Sitesi” (www.anayasa.gen.tr).- Kemal Gözler tarafından hazırlanan bu sitede, Türk anayasa metinleri, yabancı anayasa metinleri için linkler, anayasa hukuku alanındaki bazı kanun metinleri, yerli ve yabancı yüksek mahkeme kararlarını bulmak için linkler, anayasa hukuku alanında yazılmış kitap ve makale listeleri ve bazı kitap ve makalelerin tam metinleri bulunmaktadır. Keza bu sitede anayasa hukukunun belli başlı konuları kısaca olsa da işlenmektedir.

b) “Yaşayan Anayasa” (www.yasavananayasa.ankara.edu.tr).- Bu site Levent Gönenç, Ozan Ergül ve Ersoy Kontacı tarafından hazırlanmaktadır. Anayasa hukuku alanındaki güncel gelişmeler bu siteden izlenebilir. Anayasa hukukuyla ilgili bir olay arandığında bu siteye başvurulması yerinde olur.

2. İngilizce

İngilizce olarak hazırlanmış pek çok anayasa hukuku sitesi vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

ICL: International Constitutional Law: <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl>
 The Constitution Society: <http://www.constitution.org>
 The American Constitution Society: <http://www.americanconstitutionsociety.org/>
 International Association of Constitutional Law: <http://iacl-aidc.org>
 Centre for Constitutional Studies (Alberta-Canada): www.law.ualberta.ca./centres/ccs/
 Constitutional Law Center: <http://www.megalaw.com/top/constitutional.php>
 Constitutional Law - Yahoo: <http://dir.yahoo.com/Government/law/constitutional/>
 FindLaw Constitutional Law Center: <http://supreme.lp.findlaw.com/>
 The 'Lectric Law Library *Lawclopedia's* Constitutional Law & Rights: <http://www.lectlaw.com/tcon.htm>
 Anayasa Mahkemeleri İçin bkz: Constitutional Courts: <http://www.concourts.net/>

DAHA FAZLASI İÇİN

Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1999, s.1-130.
 Yaşar Karayalçın, *Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod: Problem Çözme*, Ankara, BTHAE Yayınları, Dördüncü Baskı, 1994.
 Zeynel Dinler, *Bilimsel Araştırma ve İnternet'e Bağlı Bilgi Merkezleri El Kitabı*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1998.
 Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, İstanbul, Güzem Yayınları, Yedinci Baskı, 1997.

ANAHTAR TERİMLER

Bilgi kaynağı
 Kaynak tarama
 Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
 Derleme
 Resmî Gazete
 TBMM Tutanak Dergisi

SORULAR

SORU 1.1: 1808 tarihli Sened-i İttifakın metnini aşağıdaki kaynaklardan hangisinde bulabiliriz?

- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*
- Yaşar Gürbüz, *Anayasalar*.
- Teziç, *Anayasa Hukuku*.
- Kili ve Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*.
- Hiçbiri

SORU 1.2: 1999 Finlandiya Anayasasının metnini aşağıdaki kaynaklardan hangisinden ulaşabiliriz?

- Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*.

- Yaşar Gürbüz, *Anayasalar*.
- Amos J. Peaslee, *Constitutions of Nations*.
- “ICL: International Constitutional Law”, (<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/index>)
- Hiçbiri.

SORU 1.3: “354 U.S. 298” şeklindeki atfı hangi yüksek mahkemenin bir kararınadır?

- Fransız Anayasa Konseyi
- Alman Anayasa Mahkemesi
- ABD Yüksek Mahkemesi
- Türk Anayasa Mahkemesi
- Hiçbiri

Bölüm 2

ANAYASA HUKUKU KAVRAMI

(Tanımı, Konusu, Kısımları ve Diğer Hukuk Dallarıyla Arasındaki İlişki)

1. “Anayasa” Terimi¹

Türkçede “anayasa” kelimesi, İngilizce ve Fransızcadaki *constitution*² (İngilizce “*konstituşın*”, Fransızca “*konstitüsyon*” okunur) kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. *Constitution* kelimesi, İngilizce *to constitute*, Fransızca *constituer* fiilinden türemiştir. İngilizce *to constitute* ve Fransızca *constituer* fiilli ise, oluşturmak, teşkil etmek, meydana getirmek, kurmak, tesis etmek anlamlarına gelmektedir³. O halde *constitution*’u “oluşum”, “kuruluş” olarak Türkçeye çevirebiliriz. Türkçede *constitution* kelimesinin karşılığı olarak, sırasıyla, “kanun-u esasî”, “teşkilât-ı esâsiye kanunu” ve “anayasa” kelimeleri kullanılmıştır.

2. “Anayasa Hukuku” Terimi⁴

“Anayasa hukuku” karşılığında İngilizcede *constitutional law* (“*konstitüsyömlö*” okunur) ve Fransızcada *droit constitutionnel* (“*drua konstitüsyönel*” okunur) terimi kullanılmaktadır. Bu terimler sıfat tamlaması şeklindedir. İngilizce *law* ve Fransızca *droit*, “hukuk” demektir. İngilizce *constitutional* ve Fransızca *constitutionnel* ise yukarıda anlamını açıkladığımız *constitution* isminin sıfat halidir. Ülkemizde *constitutional law* / *droit constitutionnel* yerine 1930’lu yılların sonuna kadar “hukuk-u esâsiye” tabiri kullanıldı. Bu tabirin “esasiye hukuku”, “esasî hukuk”, “esas hukuk” şekilleri de kullanılmıştır. 1930’lu yılların sonlarından itibaren ise “esas teşkilât hukuku” tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Esas teşkilât hukuku terimi günümüzde artık terkedilmiştir. 1940’lı yıllarda “esas teşkilât hukuku” terimi yerine ara ara “ana hukuk”, “devlet ana hukuku” gibi tabirler kullanılmışsa da bunlar tutmamıştır. “Anayasa hukuku” tabirini istisnaen 1940’lı yıllarda kullananlar varsa da bu tabirin gerçek anlamda yaygınlaşması 1960’lardan itibaren olmuştur. Anayasa hukuku teriminin günümüzde büyük ölçüde yerleştiğini ve genel kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Aslında “anayasa hukuku” tabiri eleştiriye açık bir

1. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, op. cit., s.131-134.

2. İtalyanca *costituzione*, İspanyolca *constitucion*, Almanca *Verfassung*.

3. *Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlüğü*, İstanbul, Redhouse Yayınevi, 17. Baskı, 1990, “*constitute*” maddesi; Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Adam Yayınları, 1990, *constituer* maddesi.

4. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, op. cit., s.134-140.

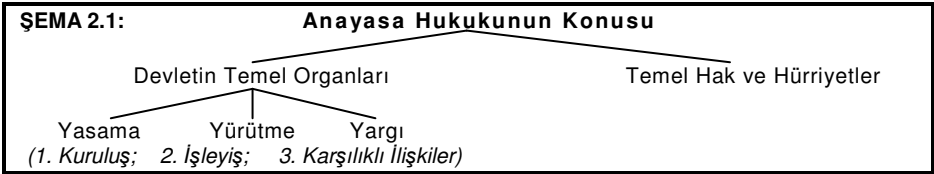
tabirdir. Yasa, kanun demek olduğuna göre, anayasa hukuku “ana kanun hukuku” demek olur. Oysa hukuk kanundan ibaret bir şey değildir. Kanun, hukukun kendisi değil, konusudur. Nasıl medenî hukuka “medenî kanun hukuku”, ceza hukukuna “ceza kanunu hukuku” demek yanlış ise, *constitutional law / droit constitutionnel*’e de “anayasa hukuku” demek yanlıştır. Ancak gel gelelim, bu yanlış tabir günümüzde o derece yerleşmiştir ki, bu tabiri kullanmaktan başka bir yol kalmamıştır. Zira, eskilerin dediği gibi, “galatı meşhur fasih-i mehcurdan evlâdır”⁵ ve Latinlerin dediği gibi *error communis facit ius*⁶.

3. Anayasa Hukukunun Tanımı

Birçok yazar anayasa hukukunu çok değişik şekillerde tanımlıyorsa⁷ da bu tanımların ortak özelliklerinden hareketle şöyle bir anayasa hukuku tanımı yapılabilir: *Anayasa hukuku, yasama, yürütme ve yargı gibi devletin temel organlarının kuruluşunu, işleyişini ve bu organlar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve devlet karşısında vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen hukuk kurallarını inceleyen bir hukuk bilimi dalıdır.*

4. Anayasa Hukukunun Konusu

Anayasa hukukunun belli başlı iki veçhesi vardır: Bunlardan birincisi devletin temel organlarıyla, ikincisi ise vatandaşların temel hak ve özgürlükleriyle ilgilidir. Birinci veçhesinde anayasa hukuku, yasama, yürütme ve yargıdan oluşan devletin temel organlarının, bir yandan *kuruluşunu*, diğer yandan *işleyişini* ve bu organların arasındaki *karşılıklı ilişkilerini* incelemektedir. İkinci veçhesinde ise anayasa hukuku, vatandaşların devlet karşındaki *temel hak ve özgürlüklerini* incelemektedir.

5. Anayasa Hukuku ile Diğer Hukuk Dalları Arasındaki İlişki⁸

Anayasa hukuku adı üstünde bir hukuk dalıdır. Hukuk ise kamu hukuku ve özel hukuk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Anayasa hukuku kamu hukukunun bir dalıdır. Kamu hukukunun diğer kolları ise idare hukuku, malî hukuk ve ceza

5. Yaygın hata terkedilmiş doğrudan yeğdir (Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.3; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, Beşinci Bası, 1998, s.1).

6. Ortak hata hukuk yaratır (Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lüğatı*, Ankara, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, 1944, s.560).

7. Bu tanımlar konusunda bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, *op. cit.*, s.141-145.

8. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, *op. cit.*, s.163-177.

hukukudur. Kamu hukukunun bütün dalları konu itibarıyla devletle ilgilidir. O nedenle anayasa hukukunun bu hukuk dallarıyla çok yakın ilişki içinde olması doğaldır. Hatta anayasa hukuku ile kamu hukukunun diğer dallarının konuları zaman zaman iç içe geçmektedir. Hatta günümüzde anayasa hukuku ile özel hukuk dalları arasında da yakın ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Özel hukuk kurallarının da Anayasaya uygun olma zorunluluğu vardır. Özel hukuk alanındaki temel kanunlardaki (Medenî, Borçlar, Ticaret Kanunları) kurallar da Anayasa Mahkemesinin denetimine tâbidir. Anayasa Mahkemesinin Medenî Kanunda ve Ticaret Kanunundaki hükümleri iptal ettiği görülmektedir (Aşağıdaki KUTU 2.1'e bakınız). Böyle bir ortamda, özel hukukçuların anayasa hukukuna ilgisiz kalmaları beklenemez. Neticede, özel hukukun artan bir oranda anayasallaştığından söz edilmektedir. Diğer yandan unutulmamalıdır ki, özel hukukun temelinde bulunan mülkiyet hakkı, özel teşebbüs hürriyeti gibi temel hak ve hürriyetler, hep anayasal temel hak ve hürriyetler konumundadır.

KUTU 2.1: Örnek 1.- 1926 tarihli Türk Medenî Kanununun 443'üncü maddesinin ikinci fıkrası, nesebi gayri sahih çocuğun babasından nesebi sahih çocukların aldığı mirasın yarısı oranında miras almasını öngörüyordu. Bu hüküm, bir babanın nesebi sahih çocukları ile nesebi gayri sahih çocukları arasında eşitsizlik yaratıyordu. Bu hüküm Anayasa Mahkemesi tarafından 11 Eylül 1987 tarih ve E.1987/1, K.1987/18 sayılı kararıyla iptal edilmiştir (AMKD, Sayı 23, s.306-308).

Örnek 2.- 1926 tarihli Türk Ceza Kanununun 441'inci maddesi kocanın zinasını karının zinasına göre eşitlik ilkesine aykırı olarak cezalandırıyordu. 440'ıncı maddeye göre karının zina suçunu işleyebilmesi için bu fiilî bir defa yapması yeterli iken, 441'inci maddeye göre ise Kocanın zina suçunu işleyebilmesi için karısı ile ikamet etmekte olduğu evde yahut herkesçe bilinecek surette başka yerde karı koca gibi geçinmek için bir kadını tutması gerekiyordu. Anayasa Mahkemesi bu hükmü Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı görerek 23 Eylül 1996 tarih ve E. 1996/15, K.1996/34 sayılı Kararıyla iptal etmiştir (AMKD, Sayı 32, c.2, s.800-809).

6. Hukukun Diğer Dallarının Anayasallaşması

Günümüzde medenî hukuk, ticaret hukuku, ceza hukuku gibi hukukun diğer dalları “anayasal temeller” üzerinde durmaktadır. Diğer bir ifadeyle anayasanın temel ilkeleri hukukun diğer dallarını da etkilemektedir. Zira, anayasa, normlar hiyerarşisinde bu hukuk dallarını düzenleyen medenî kanun, ticaret kanunu, ceza kanunu gibi diğer kanunların üstünde yer almaktadır. Diğer yandan, anayasa ile diğer kanunlar arasındaki bu hiyerarşik ilişkinin benzeri, anayasa mahkemesi ile diğer yüksek mahkemeler arasında da belli ölçüde vardır. Örneğin Türkiye’de Anayasa Mahkemesi ile diğer mahkemeler arasındaki görev uyuşmazlıklarında Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır (1982 Anayasası, m.158/3). Bu nedenle, gerek bizde, gerek başka ülkelerde, anayasa mahkemeleri kendi anlayışlarını hukukun değişik dallarına empoze edebilmektedirler⁹. Bu duruma Louis Favoreu, “diğer hukuk dallarının anayasallaşması süreci” ismini vermektedir¹⁰. Bu şu anlama geliyor ki, bugün, hukukun değişik dallarının uzmanları, kendi alanlarındaki yüksek mahkemelerin içtihatlarını dikkate aldıkları gibi, anayasa mahkemelerinin içtihatlarını da incelemek zorunda kalmıyorlar¹¹.

9. Dominique Turpin, *Droit constitutionnel*, Paris, P.U.F., İkinci Baskı, 1994, s.7.

10. Louis Favoreu, “Le droit constitutionnel, droit de la constitution et constitution de droit”, *Revue française de droit constitutionnel*, no 1, 1990, s.85.

11. *Ibid.*, s.86.

7. Anayasa Hukukunu Öğrenmek Neden Gerekli?

İlk bakışta anayasa hukukunun, sadece anayasa mahkemesi üyelerini ilgilendirdiği akla gelebilir. Bu doğru değildir. Anayasa hukuku sadece anayasa mahkemesi üyelerini değil, bütün hukukçuları ilgilendiren bir hukuk dalıdır. Belli bir düzeyde anayasa hukuku bilgisine sahip olmayan bir hakimin veya avukatın mesleğinde tam anlamıyla başarılı olması mümkün değildir. Çünkü, hukukun medenî hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku, ceza hukuku gibi hukukun diğer dallarındaki temel kanunlar anayasaya dayanır, geçerliliklerini anayasadan alırlar ve anayasaya aykırı olamazlar. Dolayısıyla bir hakim, önündeki davada uygulayacağı kanun hükmünün anayasaya aykırı olup olmadığını araştırmak durumunda kalabilir. Aynı şekilde, bir avukatın takip ettiği bir davayı kazanabilmesi, bu davada uygulanacak kanunun anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmesi gerekebilir.

Keza yine ilk bakışta anayasa hukukunun sadece devletin temel organlarının da görev alan kişileri, yani cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar ve milletvekillerini ilgilendirdiği düşünülebilir. Ancak, bu düşünce de doğru değildir. Anayasa hukuku sadece bu kişileri değil, herkesi, bütün vatandaşları ilgilendiren bir hukuk dalıdır. Çünkü, vatandaşların temel hak ve hürriyetleri anayasalarda düzenlenmiş ve güvence altına alınmıştır. Gerek bizde, gerek yabancı ülkelerde verilmiş anayasa mahkemesi kararlarına bakıldığında, anayasa hukukunda içtihat teşkil eden pek çok önemli kararın sıradan vatandaşların yaşadığı gerçek hayat hikayelerinden kaynaklandığına şahit oluruz. İki örnek verelim:

KUTU 2-2: 1. Türkiye'den Bir Örnek.- Türk Anayasa Mahkemesinin 29 Kasım 1990 tarih ve E.1990/30 ve K.1990/31 sayılı kararına (AMKD, Sayı 27, c.I, s.48-64) konu teşkil eden olayda, İzmir'de şarkıcılık yapmak isteyen bir kadına, kocası izin vermemiş, kadın bu sefer izin alabilmek için İzmir 4'üncü Sulh Hukuk Mahkemesinde dava açmıştır. Davayı hakimin reddetmesi gerekiyordu. Çünkü o zaman yürürlükte olan 1926 tarihli eski Türk Medenî Kanununun 159'uncu maddesi, evli kadının çalışabilmesi için kocasının iznini almasını öngörüyordu. Ancak hakim bu davayı reddetmemiş, eski Medenî Kanunun bu maddesinin Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurmuş, Anayasa Mahkemesi de 29 Kasım 1990 tarih ve E.1990/30 ve K.1990/31 sayılı kararıyla eski Türk Medenî Kanununun 159'uncu maddesinin Anayasaya aykırı olduğuna karar verip bu maddeyi iptal etmiştir. Böylece şarkıcılık yapmak isteyen İzmirli kadın şarkıcılık yapabilmiş ve Anayasa Mahkemesinin bu kararından sonra da Türkiye'de çalışmak isteyen kadınlar, kocalarından izin almadan çalışabilmişlerdir. Görüldüğü gibi bu davada uygulanan anayasa hukuku, devletin temel organlarını değil, bütün kadınları ilgilendiren bir anayasa hukukudur.

2. ABD'den Bir Örnek.- ABD Yüksek Mahkemesinin 1954 tarihli *Brown v. Board of Education of Topeka* kararına (347 U.S. 483) kadar ABD'nin pek çok eyaletinde, bu arada Kansas'ta zenci ve beyaz çocuklar için ayrı okullar vardı. 1951 yılında Kansas Eyaleti Topeka şehrinde ilkokul öğrencisi bir zenci kız çocuğu olan Linda Brown, zenci okuluna değil, beyaz çocukların gittiği okula gitmek istedi. Ancak okula alınmadı. Bunun üzerine kızın babası okul idaresine karşı dava açtı. Bu davanın temyiz incelemesinde ABD Yüksek Mahkemesi beyaz çocuklar ile zenci çocukların ayrı okullara gitmesini anayasa aykırı olduğuna karar verdi ve böylece, bu karardan sonra, zenci çocuklar da, beyaz çocukların gittiği okula gitmeye başladı. Görüldüğü gibi bu olaydaki anayasa hukuku, bütün zenci çocukları ilgilendirmektedir.

Yukarıdaki örneklerden görüldüğü gibi, anayasa hukuku, sadece bir kaç kişiyi değil, herkesi, neredeyse bütün vatandaşları ilgilendiren bir hukuk dalıdır. O nedenle, anayasa hukuku sadece hukukçular tarafından değil, bütün vatandaşlar tarafından belirli bir ölçüde bilinmesi gereken bir hukuk dalıdır.

8. Anayasa Hukukunun Kısımları

Anayasa hukuku kendi içinde “anayasa hukukunun genel esasları” ve “Türk anayasa hukuku” şeklinde bir ayrıma tâbi tutulmaktadır.

a) Anayasa Hukukunun Genel Esasları.- “Anayasa hukukunun genel teorisi” ismi de verilen “anayasa hukukunun genel esasları” inceleme konusuna belirli bir ülkenin anayasasının kurallarından bağımsız olarak, genel ve soyut düzeyde yaklaşır. Anayasa hukukunun genel esasları, bütün anayasa düzenleri için geçerli, genel, soyut ve evrensel düzeyde açıklamalarda bulunur. Örneğin parlamenter sistem konusuna, 1949 Alman Anayasasının hükümlerine göre değil, genel, soyut düzeyde yaklaşılır, bu sistemin uygulandığı diğer ülkeler de göz önüne alınarak hepsi için geçerli olan ortak özellikler saptanırsa bir genel esaslar çalışması yapılmış olur. Anayasa hukukunun genel esasları çalışmalarında varılan sonuçlar, Almanya için olduğu kadar, İtalya, İngiltere ve İspanya gibi parlamenter sistemi uygulayan diğer ülkeler için de geçerli olur.

Anayasa hukukunun genel esasları kısmında işlenen konular arasında şunlar sayılabilir: Anayasa kavramı, anayasacılık hareketleri, kurucu iktidar, kuvvetler ayrılığı, kuvvetler ayrılığına göre hükümet sistemleri (meclis hükümeti, başkanlık rejimi, parlamenter rejim), kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi, egemenlik kavramı, egemenliğin yapısına göre devlet çeşitleri (tek devlet-federal devlet), egemenliğin kaynağına göre devlet şekilleri (cumhuriyet-monarşi), demokrasi teorisi, demokrasi anlayışları, devlet iktidarının kullanılması bakımından demokrasi tipleri (doğrudan demokrasi, yarı-doğrudan demokrasi, temsilî demokrasi), seçim sistemleri, seçim ilkeleri, temel hak ve hürriyetler, vb.

b) Türk Anayasa Hukuku.- Anayasa hukukunun “Türk anayasa hukuku” kısmı, incelediği konuyu, Türkiye’de yürürlükte bulunan pozitif hukuk kuralları çerçevesinde ele alır. Bu konuyu düzenleyen hukuk kurallarının anlam ve içeriği ile ilgili sistematik açıklamalarda bulunur. Türk anayasa hukukunun yaklaşım tarzı hukuk dogmatiği yaklaşım tarzıdır. Örneğin yasama organı 1982 Türk Anayasasının 75-100’üncü maddelerinin hükümlerine göre incelenirse bir Türk anayasa hukuku çalışması yapılmış olur.

Anayasa hukukunun Türk anayasa hukuku kısmında genellikle, ilk başta Türkiye’de anayasacılık hareketlerinin tarihsel gelişimini tanıtmak üzere, kısaca, Osmanlı devlet düzeni, 1808 Sened-i İttifak, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 İslahat Fermanı, 1876 Kanun-ı Esasisi, 1908 Kanun-ı Esasi değişiklikleri, 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ve 1961 Anayasası üzerinde durulur. Daha sonra 1982 Anayasasının kurduğu anayasal düzenin incelenmesine geçilir. Burada ilkönce, Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkeleri olarak, cumhuriyetçilik, Atatürk milliyetçiliği, lâiklik, demokratik devlet, insan haklarına saygılı devlet, hukuk devleti, sosyal devlet ilkeleri incelenir. İlkelerden sonra anayasanın kurduğu temel hak ve özgürlükler düzeni incelenir. Burada anayasanın tanıdığı özgürlükler verilir. Özellikle bu özgürlüklerin normal ve olağanüstü dönemlerde sınırlandırılması sistemi açıklanır. Daha sonra devletin temel kuruluşunun incelenmesine geçilir. Burada yasama, yürütme ve yargı organ-

larının kuruluşları ve fonksiyonları ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri açıklanır. Türk anayasa hukuku kitapları genellikle, devletin temel organlarından yargının içinde bulunan Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve işleyişinin ağırlıklı incelendiği bir bölüm ile sona erer.

Bu ayrıma paralel olarak bizim kitabımız da iki kısma ayrılmıştır. 1 ilâ 12'nci bölümlerde "anayasa hukukunun genel esasları", 13 ilâ 27'nci bölümlerde "Türk anayasa hukuku" konuları incelenmiştir.

ŞEMA 2.2: ANAYASA HUKUKU

ANAYASA HUKUKUNUN

GENEL ESASLARI

- Bölüm 1: Anayasa Hukukunun Kaynakları
- Bölüm 2: Anayasa Hukuku Kavramı
- Bölüm 3: Anayasa Kavramı
- Bölüm 4: Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi: Anayasa Yargısı
- Bölüm 5: Kurucu İktidar
- Bölüm 6: Devlet Kavramı
- Bölüm 7: Devlet Şekilleri I: Monarşi-Cumhuriyet
- Bölüm 8: Devlet Şekilleri II: Tek Devlet-Bileşik Devlet
- Bölüm 9: Hükümet Sistemleri
- Bölüm 10: Demokrasi
- Bölüm 11: Seçimler
- Bölüm 12: Temel Hak ve Hürriyetler

TÜRK ANAYASA HUKUKU

- Bölüm 13: Osmanlı Anayasal Gelişmeleri
- Bölüm 14: Cumhuriyet Dönemi Anayasal Gelişmeleri
- Bölüm 15: Temel İlkeler
- Bölüm 16: Temel Hak ve Hürriyetler
- Bölüm 17: TBMM Üyelerinin Seçimi
- Bölüm 18: TBMM Üyelerinin Statüsü
- Bölüm 19: TBMM'nin İçyapısı
- Bölüm 20: TBMM'nin Görev ve Yetkileri
- Bölüm 21: Cumhurbaşkanı
- Bölüm 22: Bakanlar Kurulu
- Bölüm 23: Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri
- Bölüm 23: Hükümet Sisteminin Niteliği
- Bölüm 24: Olağanüstü Yönetim Usulleri
- Bölüm 25: Yargı
- Bölüm 26: Anayasa Yargısı
- Bölüm 27: Anayasanın Değiştirilmesi

DAHA FAZLASI İÇİN

- Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa, Ekin Kitabevi, 1999, s.131-140.
- Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.3-4.
- Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1971, s.1-2.
- Bülent Nuri Esen, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Ayıldız Matbaası, 1970, s.12-13.
- İlhan Arsel, *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1964, s.4-6.
- Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, Beşinci Bası, 1998, s.1-2.
- Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s.11-12.
- Dominique Turpin, *Droit constitutionnel*, Paris, P.U.F., İkinci Baskı, 1994, s.7-8.
- Louis Favoreu, "Le droit constitutionnel, droit de la constitution et constitution de droit", *Revue française de droit constitutionnel*, no 1, 1990, s.71-89, özellikle 85-87.

ANAHTAR TERİMLER

Ana hukuk	Ceza hukuku	Esas teşkilât hukuku	Kanun-u esasî
Anayasa	<i>Constitution</i>	Esasî hukuk	Mali hukuk
Anayasa hukuku	<i>Constitutional law</i>	Esasiye hukuku	Muhakeme hukukları
Anayasa hukukunun genel esasları	Devlet ana hukuku	Hukuk-u esâsiye	Teşkilât-ı esâsiye kanunu
Anayasallaşma	Esas hukuk	İdare hukuku	Türk anayasa hukuku

SORULAR

SORU 2.1: Ülkemizde *droit constitutionnel* tabiri için aşağıdakilerden hangisi tarihsel olarak ilk önce kullanılmıştır?

- a) Hukuk-u Esasiye
- b) Teşkilât-ı Esasiye Hukuku
- c) Ana Hukuk
- d) Devlet ana hukuku
- e) Anayasa hukuku

SORU 2.2: Aşağıdakilerden hangisi Türk anayasa hukukunun incelediği konulardan biri değildir?

- a) TBMM
- b) Cumhurbaşkanı
- c) Anayasa Mahkemesi
- d) Devlet çeşitleri
- e) Bakanlar Kurulu

SORU 2.3: Aşağıdakilerden hangisi *anayasa hukukunun genel esaslarının incelediği konulardan biri değildir?*

- a) TBMM
- b) Hükümet sistemleri
- c) Kurucu iktidar
- d) Anayasa çeşitleri
- e) Egemenlik

Bölüm 3

ANAYASA KAVRAMI¹

I. ANAYASA KAVRAMININ TANIMI

“Anayasa” kavramı maddî ve şeklî olmak üzere başlıca iki değişik anlamda tanımlanmaktadır.

1. Maddî Anlamda Anayasa.- “Maddî anlamda anayasa (*constitution in the material sense, constitution au sens matériel*)”, devletin temel organlarının kuruluşunu ve işleyişini belirleyen hukuk kurallarının bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda bir kuralın anayasa kuralı olup olmadığına o kuralın içeriğine, neyi düzenlediğine bakılarak karar verilir. Bir kural, içerik itibarıyla devletin temel organlarının kuruluşuyla veya işleyişiyle ilgili ise, o kural anayasal niteliktedir.

2. Şeklî Anlamda Anayasa.- “Şeklî anlamda anayasa (*constitution in the formal sense, constitution au sens formel*)”, normlar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden, kanunlardan farklı ve daha zor bir usûlle konulup değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda bir kuralın anayasa kuralı olup olmadığına, onun içeriğine bakılmaksızın, o ku-

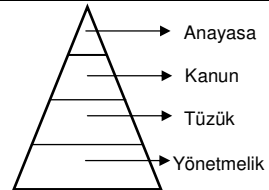
1. Arsel, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.226-227; Tunaya, *op. cit.*, s.116; K.C. Wheare, *Modern Anayasalar*, Çev. Mehmet Turhan, Değişim Yayınları, Ankara, 1985. s.21-25. Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.28-33, 44-52; Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Ankara, Yetkin Yayınları, Tarihsiz, s.126-27; S. A. de Smith ve Brazier ve Rodney Brazier, *Constitutional and Administrative Law*, London, Penguin Books, 1989, s.3-28; O. Hood Phillips ve Paul Jackson, *Constitutional and Administrative Law*, London, Sweet& Maxwell, 1987, s.3; Rod Hague, Martin Harrop ve Shaun Breslin, *Comparative Government and Politics*, Houndmills, Macmillan Press, 1998, s.150-155; Jean Blondel, *Comparative Gdvernment*, London, New York, Prentice Hall, 1995, s.215-223; Louis Favoreu *et al.*, *Droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1998., s.92-100; Jean Gicquel, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, Montchrestien, Onaltıncı Baskı, 1999, s.158-162; Elisabeth Zoller, *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, 1999, s.11-12; Dominique Chagnollaude, *Droit constitutionnel contemporain*, Paris, Sirey, 1999, s.17-23; Constance Grewe ve Hélène Ruiz Fabri, *Droits constitutionnels européens*, Paris, PUF, 1995, s.33-46; Georges Burdeau, *Traité de science politique*, Paris, L.G.D.J., Üçüncü Baskı, 1983, c.IV, s.25; Dmitri Georges Lavroff, *Le droit constitutionnel de la Ve République*, Paris, Dalloz, 1995, s.79; Pierre Wigny, *Cours de droit constitutionnel*, Bruxelles, Bruylant, 1973; Paolo Biscaretti di Ruffia et Stefan Rozmaryn, *La constitution comme loi fondamentale dans les Etats de l'Europe occidentale et dans les Etats socialistes*, Paris L.G.D.J., Torino, Libreria Scientifica, 1966, s.4-12; Joseph Barthélemy ve Paul Duez, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1933, s.184; Georges Vedel, *Droit constitutionnel*, Paris, Sirey, 1949, s.112; Jacques Cadart, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris Economica, Üçüncü Baskı, 1990, c.I. s.127;

ralın bulunduğu yere ve yapılış veya değiştiriliş şekline bakılarak karar verilir. Eğer bu kural normlar hiyerarşisinde en üst basamakta yer alıyorsa ve kanunlardan daha zor bir usülle değiştirilebiliyorsa o kural, içerik olarak neye ilişkin olursa olsun bir anayasa kuralıdır.

Hangisi Doğru?- Bu tanımlardan *şekli anlamda anayasa tanımı doğrudur*. Çünkü *bir kere*, devletin temel kuruluşuna ilişkin pek çok şey anayasalarda değil, kanunlarda düzenlenmiştir. Örneğin seçim sistemleri devletin temel organlarından biri olan yasama organının kuruluşuyla ilgili olduğundan maddî bakımından anayasal niteliktedir. Oysa gerek bizde, gerekse başka ülkelerde seçim sistemleri anayasayla değil, kanunla belirlenmiştir. Eğer maddî anlamda anayasa tanımı doğru olsaydı, seçim sistemlerini düzenleyen bu hükümleri de anayasa hükmü saymamız gerekirdi ki bu mümkün değildir. *İkinci olarak* anayasalarda maddî nitelikleri itibarıyla anayasal nitelikte olmayan yığınla kural vardır. Örneğin 1982 Türk Anayasasında yabancı ülkelere çalışan Türk vatandaşlarıyla (m.62), ormanlarla (m.169-170) ilgili hükümler vardır. Bu tür hükümler başka ülkelerin anayasalarında da bulunmaktadır. Örneğin 18 Nisan 1999 tarihli İsviçre Anayasasında sulara (m.76), ormanlara (m.77), avcılığa (m.79), hayvanların korunmasına (m.80), trafik vergilerine (m.86), gezi yollarına (patikalara) (m.88), alkol üretimi ve tüketimine (m.105), şans oyunlarına ve lotaryaya (m.106) ilişkin hükümler vardır². Bu hükümler her ne kadar devletin temel kuruluşuyla alakalı olmasalar da, anayasa metninin içinde bulduklarından birer anayasa kuralıdır. Eğer maddî anlamda anayasa tanımı doğru olsaydı, bu hükümleri anayasa hükmü olarak kabul etmemek gerekirdi ki, bu mümkün değildir. Zira bunları değiştirmek için, anayasa değişikliği için öngörülen ve kanunlardan daha zor olan bir usülü kullanmak gerekir.

Sonuç.- O halde, kendisine Anayasa denen, normlar hiyerarşisinin tepesinde bulunan ve kanunlardan daha zor değiştirilebilen bir metnin içinde bulunan bütün kurallar, neye ilişkin olursa olsunlar, birer anayasa kuralıdır. Buna karşılık, devletin temel kuruluşuyla ilgili olsalar, içerik bakımından ne kadar önemli olursa olsunlar, anayasa metninin içinde bulunmayan ve değiştirilmesi için kanunlardan daha zor bir usül gerektirmeyen kurallar birer anayasa kuralı değildirler.

KUTU 3.1: Normlar Hiyerarşisi.- Bir hukuk düzeninde mevcut olan, anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik gibi normlar, dağınık hâlde ve rasgele değil, alt-alta, üst-üste bulunur. Bu normların arasında altlık-üstlük ilişkisi vardır. Buna "normlar hiyerarşisi" veya "hukuk düzeni piramidi" denir (Bu teori Hans Kelsen'in görüşlerine dayanır). Bu hiyerarşide alt basamakta yer alan norm geçerliliğini üst basamakta yer alan normdan alır ve dolayısıyla ona uygun olmak zorundadır.

2. http://www.uni-wuerzburg.de/law/sz00000_.html (1.6.2001).

II. ANAYASA TÜRLERİ

Anayasalar, klasikleşmiş bir ayrıma göre, “yazılı-yazısız” ve “katı-yumuşak” şeklinde ayrımlara tâbi tutulmaktadır.

A. YAZILI ANAYASA–YAZISIZ ANAYASA AYRIMI

1. Yazılı Anayasa

“Yazılı anayasa (*written constitution, constitution écrite*)”, bir anayasa içinde olması düşünülebilecek kuralların yetkili bir organ tarafından *belirli bir belge* içinde toplanmasıdır. Ancak bu kuralların, mutlaka tek bir metinde toplanması şart değildir. Örneğin Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet Anayasası üç ayrı anayasal kanundan oluşuyordu (24 Şubat 1875, 25 Şubat 1875 ve 16 temmuz 1875 tarihli Anayasal Kanunlar).

2. Yazısız Anayasa

“Yazısız anayasa (*unwritten constitution, constitution non-écrite*)”, her şeyden önce “yazılı” anayasanın karşıtıdır. “Yazısız anayasa”ya, “teamülî anayasa (*constitution coutumière*)” veya “geleneksel anayasa” da denir. Bu tür anayasa, toplum içinde uzunca bir süre kesintisiz olarak tekrarlanan ve bağlayıcı olduğuna inanılan uygulamalardan oluşur. Yazısız anayasanın en bilinen örneği İngiltere’dir. İngiltere’de devletin temel kuruluşunu düzenleyen kurallardan önemli bir kısmı teamülî niteliktedir. Bu kurallar belirli bir konuda anayasal organların uzunca bir zaman boyunca düzenli olarak tekrarlanan uygulamalarından oluşmaktadır. Bu uygulamalar konusunda anayasal organlarda ve kamuoyunda bir konsensus vardır. Örneğin Kraliçenin çoğunluk partisinin liderini başbakan olarak ataması, Başbakanın Avam Kamarası üyesi olması, Avam Kamarasının güvenini yitiren Kabinenin istifa etmesi, Avam Kamarası Başkanının (*Speaker*) tarafsız olması, Kraliçenin kanunları veto etme yetkisini kullanmaması birer yazısız anayasa kuralıdır³. Hiçbir yerde yazılı olmamalarına rağmen bu kurallara çok eski zamanlardan beri uyulmaktadır. Örneğin İngiltere’de bir Kral veya Kraliçenin bir kanunu veto ettiği, 1707 yılından bu yana görülmemiştir⁴.

Ancak yazısız anayasa sisteminde de bazı kuralların yazılı belgelerde saptanması mümkündür. Örneğin İngiltere’de anayasal nitelikte olan bazı kuralları içeren kimi *belgeler* vardır: 1215 tarihli *Magna Carta Libertatum*, 1628 tarihli *Petition of Rights*, 1679 tarihli *Habeas Corpus Act*, 1689 tarihli *bill of Rights*, 1701 tarihli *Act of Settlement*, 1911 tarihli *Parliament Act*, 1947 tarihli *Crown Proceedings Act*, 1986 tarihli *Representation of the People Act*, 1999 tarihli *House of Lords Act* gibi.

3. Örnekler için bkz.: S. A. de Smith ve Brazier ve Rodney Brazier, *Constitutional and Administrative Law*, London, Penguin Books, 1989, s.28.

4. En son 1707 yılında Kraliçe Anne *Scotch Militia Bill*’i onaylamayı reddetmiştir (S.B. Chrimes, *English Constitutional History*, London, Oxford University Press, 1953, s.13).

Ancak bu tür metinler, birer “anayasa” değil, “kanun”durlar. Çünkü onlar, normlar hiyerarşisinde normal kanunlar ile aynı basamakta bulunurlar ve onlarla aynı usûlle değiştirilebilirler.

B. YUMUŞAK ANAYASA-KATI ANAYASA AYRIMI

1. Yumuşak Anayasa

“Yumuşak anayasa (*flexible constitution, constitution souple*)”, normal kanunlarla aynı usûllerle ve aynı organlarca değiştirilebilen anayasa olarak tanımlanmaktadır. Yukarıda gördüğümüz yazısız anayasalar, mahiyetleri gereği yumuşak niteliktedirler. Örneğin İngiltere “anayasası”, yazısız olması itibarıyla bir yumuşak anayasadır.

Ancak birer yazılı anayasa olmakla birlikte istisnaen yumuşak olan anayasalar da vardır. Bir yazılı anayasanın yumuşak nitelikte olması teorik olarak *iki şekilde* mümkündür. Anayasa, ya açıkça normal kanunlar gibi değiştirilebileceğini hükme bağlar; ya da değiştirme konusunda hiçbir hüküm içermez. Birinci duruma 1963 Singapur Anayasası örnek gösterilebilir. Bu anayasa, yasama organının kabul edeceği bir kanunla değiştirilebileceğini açıkça hükme bağlıyordu (m. 90/1)⁵. İkinci hale örnek olarak ise 1814 ve 1830 Fransız Şartları⁶, 1848 İtalyan Anayasası (*Statuto Albertino*)⁷ ve 1921 Türk Anayasası⁸ örnek gösterilebilir. Bu anayasalar, kendi değiştiriliş usûllerini düzenlemedikleri için normal kanunlar gibi değiştirilebilir; dolayısıyla da yumuşak niteliktedirler.

Yumuşak anayasa sisteminde yasama organı alelaide bir kanun yapar gibi anayasayı değiştirebilir. Bu nedenle, yumuşak anayasa sisteminde, “anayasanın üstünlüğü” bir sözden başka bir şey değildir. Zira, bu sistemin ayırıcı özelliği, anayasaların alelaide bir kanunla değiştirilebilmesidir. Yumuşak anayasa sisteminde, anayasa ile kanun normlar hiyerarşisinde aynı basamakta yer alır⁹. Bu nedenle, yumuşak anayasanın anayasallık değeri tartışmalıdır. Yumuşak anayasanın, şekli anayasa anlayışına göre anayasa sayılmayacağını, yumuşak anayasa normlarının en üstün hukuk normu kategorisini temsil ettikleri söylenemez¹⁰.

2. Katı Anayasa

“Katı anayasa (*rigid constitution, constitution rigide*), normal kanunlardan daha farklı organlarca ve daha zor usullerle değiştirilebilen anayasa ola-

5. Cem Eroğul, *Anayasayı Değiştirme Sorunu*, AÜSBF Yayını, Ankara, 1974, s.177, 247.

6. Bernard Chantebout, *Droit constitutionnel*, Paris, A. Colin, 21. baskı, 2004, s.31.

7. Erdal Onar, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi...*, Ankara, 2003, s.13.

8. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.28.

9. Pierre Pactet ve Mélin-Soucramanien, *Droit constitutionnel*, Paris, A. Colin, 23. Baskı, 2004, s.70.

10. Georges Vedel, *Droit constitutionnel*, Paris, Sirey, 1949 (réimpression, 1989), s.116.

rak tanımlanmaktadır. Yazısız anayasalar, nasıl nitelikleri gereği yumuşak iseler, yazılı anayasalar da aynı şekilde katıdırlar. Bir kaç istisna¹¹ dışında yazılı anayasaların hepsi, değiştirilme usûllerini yine kendileri saptamaktadırlar. Değiştirme usûlünün bir kez anayasada saptanması kabul edilince zorunlu olarak, kanunlar için öngörülenden farklı bir usûl tespit edilmektedir. Zira bunun aksi, mantıkî bakımdan bir tutarsızlık olur. Adî kanunların değiştirilmelerinden farklı bir usûl öngörmedikçe anayasanın, değiştirilme usûlünü ayrıca düzenlemesinin bir anlamı yoktur. Çünkü bu hükümler anayasada zaten vardır¹². Bu nedenle katı anayasalara ayrıca örnek vermek gereksizdir. Yukarıda yumuşak anayasa olarak sayılan bir kaç örneğin dışında tüm yazılı anayasalar katı niteliktedir.

Bir anayasaya “katılık” sağlamanın değişik yolları şunlardır:

a) *Üye Tamsayısının Salt Çoğunluğu Kuralı.*- Normal kanunların kabul edilebilmesi için genellikle adî çoğunluk yeterlidir. Yani bir kanunun kabul edilebilmesi için toplantıya katılan milletvekillerinin veya kullanılan oyların çoğunluğu gerekir. Eğer bir anayasanın değiştirilmesi için -kanunlar için aranmadığı hâlde-, parlamento üye tamsayısının salt çoğunluğu aranıyorsa, o anayasa katıdır.

b) *Nitelikli Çoğunluk Kuralı.*- Anayasanın değiştirilmesi için, parlâmentonun üye tamsayısının beşte üçü, üçte ikisi, dörtte üçü gibi bir nitelikli çoğunluğu gerekiyorsa, o anayasa katıdır. Zira bu çoğunluklara ulaşmak, kanunların değiştirilmesi için gerekli olan adî çoğunluğa ulaşmaktan daha zordur.

c) *Halkoylaması.*- Kanunlar için aranmadığı hâlde, bir anayasanın değiştirilebilmesi için değişiklik teklifinin halkoylamasına sunulması gerekiyorsa, bu anayasa katıdır. Zira, kanunlar için aranmayan böyle bir şart, anayasa değişikliğinin kabul edilmesini güçleştirir.

d) *Değiştirilemeyecek Maddeler.*- Bir anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi yasak ise, o Anayasa katıdır. Örneğin 1982 Türk Anayasasının ilk üç maddesinin değiştirilmesi yasaktır.

e) *Süre Yasağı.*- Bir anayasanın kabul edilmesinden itibaren belli bir süre değiştirilmesi yasak ise o anayasa yine katıdır. Bazı anayasalar, istikrar amacıyla, kendilerinin kabul edilmelerinden itibaren belli bir süre içinde değiştirilmesini yasaklamaktadır. Örneğin 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Anayasası kendisinin 1808 senesinden önce değiştirilmesini yasaklıyordu (m.5). 1791 Fransız Anayasası ilk dört yılında değiştirilmesini yasaklıyordu. 1976 Portekiz Anayasası (m.284) ve 1975 Yunan Anayasası (m.110) yayınlanmalarından itibaren ilk beş yıl içinde değiştirilmelerini yasaklıyorlardı.

11. 1814 ve 1830 Fransız Şartları, 1848 İtalyan Anayasası (*Statuto Albertino*) ve 1921 Türk Anayasası.

12. Eroğul, *op. cit.*, s.19.

f) *Dönem Yasağı*.- Bir anayasa kendisinin belirli dönemlerde veya durumlarda değiştirilmesini yasaklıyorsa, o anayasa yine katıdır. Örneğin 1994 Belçika Anayasası niyabet dönemlerinde Anayasanın değiştirilmesini yasaklamaktadır (m.197). Keza, 1958 Fransız Anayasası Cumhurbaşkanına vekâlet edildiği dönemlerde Anayasanın değiştirilmesini yasaklamaktadır (m.7). Bazı anayasalar da savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü hâl durumlarında anayasanın değiştirilmesini yasaklamaktadır (örneğin 1978 İspanyol Anayasası, m.169; 1976 Portekiz Anayasası, m.289). 1958 Fransız Anayasası da ülke toprağının bütünlüğüne dokunulduğu durumlarda Anayasanın değiştirilmesini yasaklamaktadır (m.94).

Anayasaların katılığının derecesi anayasadan anayasaya değişir. Parlâmentonun üçte iki çoğunluğuyla değiştirilebilen bir anayasa, beşte üç çoğunluğuyla değiştirilebilen bir anayasaya oranla daha katıdır; ama dörtte üç çoğunluk ile değiştirilebilen bir anayasaya oranla daha az katıdır.

III. ANAYASACILIK HAREKETLERİ¹³

Bugünkü anlamda anayasa kavramı sanıldığı kadar eski bir kavram değildir. Bu kavram 1700'lerin sonlarında ortaya çıkmıştır. Yeryüzünün ilk Anayasası, 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasasıdır. İkinci Anayasa 1791 Fransız Anayasasıdır. Onları sırasıyla şu anayasalar izlemektedir: 1809 İsveç Anayasası, 1812 İspanyol Anayasası, 1814 Norveç Anayasası, 1831 Belçika Anayasası, 1848 İsviçre Anayasası, 1848 İtalyan Anayasası (*Statuto Albertino*), 1848-1850 Prusya Anayasası, 1849 Danimarka Anayasası, 1849 Lüksemburg Anayasası, 1864 Yunan Anayasası, 1866 Romanya Anayasası, 1876 Osmanlı Anayasası, 1887 Hollanda Anayasası ve 1889 Japon Anayasası¹⁴.

Acaba 1700'lerin sonlarından önce devletlerin temel kuruluşlarına ilişkin yazılı hukuk kuralları yok muydu? Şüphesiz ki vardı. Bu konuda birçok ülkede birçok kanun, ferman vs. vardı. Peki bunlar niçin bir Anayasa olarak kabul edilmemektedir? Çünkü, bunlar, normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde yer almıyor ve değiştirilmeleri için kanunlardan daha zor bir usûl gerekmiyordu. Normal kanunların üstünde yer alan ve onlardan daha zor bir usûlle değiştirilebilen kanunlar yapma düşüncesi insanlık tarihinde ancak 1700'lerin sonlarında ortaya çıkmıştır. İşte, normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde bulunan ve kanunlardan daha zor bir şekilde değiştirilebilen kanunların yapılması gerektiği düşüncesine anayasacılık düşüncesi denir.

13. Arsel, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.224-225; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.7-14; Pactet, *op. cit.*, s.67-70; Zoller, *op. cit.*, s.35-51; Grewe ve Ruiz Fabri, *op. cit.*, s.33-45; Jackson ve Tushnet, *op. cit.*, s.190-250.

14. İlk anayasaların yapılması konusunda bkz.: Paolo Biscaretti di Ruffia ve Stefan Rozmarny, *La Constitution comme loi fondamentale dans les Etats de l'Europe occidentale*, Paris, LGDJ, 1966, s.9-22.

Peki ama neden 1700'lerin sonunda kanunların üstünde yer alan ve kanunlardan daha zor değiştirilebilen kanunların yapılmasına gerek duyulmuştur? Bunun nedeni, devlet iktidarının sınırlandırılması ve vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin devlet karşısında güvence altına alınması isteğidir. Zira, devletin temel organlarının görev ve yetkileri anayasa tarafından düzenlenirse ve keza vatandaşların temel hak ve hürriyetleri anayasalarda sayılırsa, bu devletin sınırlandırıldığı ve vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin korunduğu anlamına gelir. Şöyle ki, böyle bir anayasanın kabul edilmesinden sonra, bir devlet yetkisini herhangi bir organ değil, anayasanın belirlediği organ kullanabilir. Keza bu organ da sadece Anayasanın kendisine verdiği yetkileri kullanabilir. Bu durumda kanun koyucu organ dahi sınırlandırılmış olur. Anayasanın hükümlerine, bu arada anayasada sayılmış olan temel hak ve hürriyetlere yasama organı kanunla dahi dokunamaz. Bu şekilde devlet iktidarı sınırlandırılmış ve vatandaşların temel hak ve hürriyetleri korunmuş olur. İşte anayasacılığın özü budur. Anayasacılığın ek bir sonucu da devletin temel kuruluşuna belli bir istikrarın kazandırılması olmuştur. Çünkü, anayasada sayılan kurallara kanunlar ile her zaman dokunulamayacağı için bu kurallar uzun süre yürürlükte kalmış olacaktır.

DAHA FAZLASI İÇİN K.C. Wheare, <i>Modern Anayasalar</i> , Çev. Mehmet Turhan, Ankara, Değişim Yayınları, 1985.	ANAHTAR TERİMLER Anayasa Anayasanın üstünlüğü Anayasacılık hareketleri Anayasa türleri Geleneksel anayasa	İlk anayasa Katı anayasa Maddî anlamda anayasa Nitelikli çoğunluk Normlar hiyerarşisi	Süre yasağı Şekli anlamda anayasa Teamüli anayasa Yazılı anayasa Yazısız anayasa Yumuşak anayasa
--	---	---	---

SORULAR

SORU 3.1: Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- Maddî anlamda anayasa tanımına göre, bir normun anayasal nitelikte olup olmadığı onun içeriğine bakılarak belirlenir.
- Devletin temel kuruluşuna ilişkin kurallar, şekli anlamda anayasa tanımına göre anayasal niteliktedir.
- Şekli anlamda anayasa tanımına göre, bir normun anayasal nitelikte olup olmadığına, onun bulunduğu yere bakılarak karar verilir.
- Ormanlara ilişkin bir anayasa kuralı, maddî anlamda anayasal nitelikte değildir.
- Seçim sistemlerine ilişkin kurallar, maddî nitelikleri itibarıyla anayasal niteliktedir.

SORU 3.2: Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- Yazılı anayasa kurallarının tek bir belge içinde toplanması zorunlu değildir.
- Teamüli anayasalar yazısız niteliktedir.
- Yazısız anayasa sisteminde de bazı kuralların yazılı belgelerde saptanması mümkündür.
- Bir anayasanın kendi içinde nasıl değiştirileceğine ilişkin hüküm yoksa, o anayasa katı bir anayasadır.
- Bir anayasada değişiklik yapılması için, değişiklik teklifinin parlâmentonun üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla kabulü şart ise bu anayasa katı bir anayasadır.

SORU 3.3: Aşağıdaki ülkelerin hangisinin anayasası "yazısız"dır?

- Almanya
- Avusturya
- İngiltere
- Fransa
- İtalya

SORU 3.4: Yeryüzündeki ilk anayasa nerede yapılmıştır?

- Atina Site Devleti
- Roma İmparatorluğu
- Fransa
- İngiltere
- A.B.D.

SORU 3.5: 1215 tarihli *Magna Carta Libertatum* niçin bir anayasa olarak kabul edilmemektedir?

- Devletin temel kuruluşuna ilişkin değildir.
- Devlet karşısında vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini korumaz.
- Halkın katılımı olmadan. Baronlar ile Kral arasında yapılan bir pazarlık sonucu hazırlanmıştır.
- Normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde yer almaz.
- Maddî anlamda anayasal nitelikte değildir.